

KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATSZEMLE

A szerzői jogi ágazatok gazdasági súlya Magyarországon 4. Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, 2014; ISBN 978-963-9157-74-3

Előjáróban: a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala 2012-ben jelentette meg dr. Hepp Nóra és dr. Fejesné dr. Lőrincz Anna: Szerzői jog c. tankönyvét, amely, a hivatal ajánlójából idézve, „közérthető módon, érdekes hazai és külföldi gyakorlati példákkal kiegészítve ismerteti a legfontosabb szerzői jogi kérdéseket, kezdve a szerzői jogi védelem feltételeitől a szabad felhasználás esetein keresztül a szerzői jogok megsértése esetén igénybe vehető jogérvényesítési eszközökig.” Szó szerint kihagyhatatlan mindenkinek, aki a szellemi vagyon körébe tartozó alkotások előállításával, hasznosításával foglalkozik, vagy a munkája, illetve a gazdasági tevékenysége érintheti ezeket a területeket.

A jelen kötet célja és tartalma, belőle idézve (és minden további idézet belőle származik): „Az ENSZ Szellemi Tulajdon Világszervezete 2003-ban publikálta azt a módszertani útmutatót, amely az elmúlt közel egy évtizedben lehetővé tette a kreatív ágazatok GDP-re gyakorolt hatásának széles körű nemzetközi összehasonlítását. ... Jelen tanulmány célja a WIPO-metodikát alkalmazó korábbi három – 2002., 2006. és 2009. tárgyévi – magyarországi felmérés 2011-es adatokkal történő megismétlése és az eredmények összehasonlítása. A legutóbbi vizsgálat kimutatta, hogy a 2008-ban kirobbant pénzügyi és gazdasági válság legkorábban jelentkező kedvezőtlen hatásaival szemben a szerzői jogi ágazatok – leginkább a legkreatívabb tevékenységeknek köszönhetően – képesek voltak sikeresen ellenállni. A mostani felmérés arra a kérdésre keresi a választ, hogy ezek a tevékenységek hogyan reagáltak a recesszió elhúzódására, illetve annak begyűrűzésére a gazdaság minden területén.” Az ebből megállapítható tények gazdasági és stratégiai jelentősége nyilvánvaló.

A vizsgálat módszertana: minden statisztikai elemzés értelmezésének az alapja a vizsgálat módszertana. Jelen esetben: „A kreatív ágazatok gazdasági súlyának számszerűsítését célzó WIPO-módszer a szerzői jogi szektort meglehetősen tágan értelmezi. A szerzői jogi alapú ágazatok körében nem csupán azokat a tevékenységeket veszi számításba, amelyek részben vagy teljes egészében a szerzői jog által védett alkotások létrehozására, terjesztésére és közvetítésére irányulnak, hanem azokat is, amelyek – a kreatív ágazatokra vonatkozó, a többi értelmezéshez képest új elemként – a szerzői jogi alkotások fogyasztásához szükséges technikai vagy egyéb háttérrel biztosítják. Az alapgondolat szerint ugyanis a szerzői jog által védett alkotások létrehozása és élvezete általában megköveteli bizonyos közvetítők közreműködését. Ilyen transzfer lehet például bármilyen technikai háttér (pl. hangszer, rádió), valamint kiszolgálótevékenység (pl. kereskedelem, csomagolás, szállítás). A WIPO módszertani útmutatója a szerzői jogi ágazatokat négy fő csoportba osztja. A besorolás azt veszi

figyelembe, hogy az adott tevékenységek mennyire szorosan kapcsolódnak a szerzői jog alá eső termékekhez vagy szolgáltatásokhoz. Eszerint megkülönböztethetők:

- I. primer (elsődleges) szerzői jogi ágazatok,
- II szerzőijog-függő technikai háttérágazatok,
- III. részlegesen szerzői jogi ágazatok,
- IV. egyéb kiszolgáló ágazatok.

A primer szerzői jogi ágazatok körébe azok a szektorok tartoznak, amelyek támogatják a szerzői jogi védelem alá eső alkotásokkal kapcsolatos alapvető tevékenységeket: ezek létrehozását, előadását, sugárzását, közvetítését, kiállítását és terjesztését.

A szerzőijog-függő technikai háttérágazatok csoportja tartalmazza azokat a szektorokat, amelyek közvetítőként elősegítik a szerzői jogi védelmet élvező művek létrehozását, terjesztését vagy fogyasztását. Ezért idesorolható olyan eszközök, berendezések gyártása és értékesítése, amelyek képesek betölteni a kapcsolatteremtő szerepet a szerzői jogi ágazatok alkotói és élvezői között.

A részlegesen szerzői jogi ágazatok csoportjába azok a szektorok tartoznak, amelyek tevékenysége nem teljes egészében irányul a szerzői jog által védett alkotások létrehozására. Ennek megfelelően ezeket az ágazatokat a WIPO-metodika gazdasági-társadalmi szerepüknek megfelelő súllyal veszi számításba.

A negyedik csoportot alkotó egyéb kiszolgáló ágazatok körébe olyan szektorok tartoznak, amelyek tág értelemben véve közvetítőként támogatják a szerzői jog által védett alkotások érvényesülését.” Mindezek gazdasági számbavételéhez a módszertan pontosan meghatározott súlyozást rendel, amelyet a tanulmány bemutat.

A tanulmányban szereplő gazdasági mutatószámuk és forrásuk

„A magyarországi vizsgálat során a következő gazdasági mutatószámok kiszámítására került sor a szerzői jogi ágazatok gazdasági és foglalkoztatási teljesítményeire vonatkozóan korábban a 2002., 2006. és 2009., jelen tanulmányban pedig a 2011. évre:

- bruttó kibocsátás,
- bruttó hozzáadott érték,
- munkavállalói jövedelem,
- foglalkoztatottak száma,
- termékbehozatal,
- termékkivitel,
- szolgáltatásbehozatal,
- szolgáltatáskivitel.”

Az elemzés fő megállapításaiból

A vizsgált ágazatok nemzetgazdasági jelentősége: „A szerzői jogi ágazatok a teljesítményük és a foglalkoztatáshoz történő hozzájárulásuk alapján – a korábbi felmérések eredményeihez

hasonlóan – jelentős súlyt képviselnek a magyar nemzetgazdaságban. A 2011. évi hazai GDP-t közel 1800 milliárd Ft-tal gyarapították, ezzel összesen 7,62%-os súlyt képviseltek.” És „A 2002., a 2006. és a 2009. évi felmérési eredményekkel összhangban a legújabb, 2011. tárgyévi adatok megerősítik, hogy a szerzői jogi ágazatok továbbra is a gazdaság fő hajtómotorjai közé tartoznak.” Ez elvitathatatlanul jelentős teljesítmény. Kiemelt kormányzati figyelmet érdemel a fenntartása és lehetőleg további erősítése.

Gazdaságpolitikai nézőpontból figyelmeztető tény ugyanakkor, hogy „A korábbi és a jelen vizsgálati eredmények által felrajzolt trend szerint a 2002 és 2006 között a szerzői jogi ágazatok bruttó hozzáadott értékben képviselt súlyának 0,75 százalékpontos növekedése a 2006 és 2009 közötti időszakban 0,43 százalékpontra mérséklődött, amit 2009 és 2011 között egy 0,23 százalékpontos csökkenés követett. ... Összességében megállapítható, hogy a szerzői jogi ágazatok együttes nemzetgazdasági súlya minden egyes vizsgált indikátor tekintetében csökkent a 2009 és 2011 közötti időszakban. A visszaesés oka kategóriánként változó: a hozzáadott érték esetében elsősorban a primer szerzői jogi szektorok, a foglalkoztatás és a munkajövedelem tekintetében a technikai háttérágazatok, a kibocsátásban pedig ezek mindegyikének mérséklődése okolható.”

Az élvonal: „A magyar szerzői jogi ágazatok közül 2011-ben négy szektor emelkedett ki igazán, legalább 0,5%-os súlyt elérve a nemzetgazdasági GDP-ben. Ezek mindegyike a primer szerzői jogi tevékenységek közé tartozik. A listavezető és folyamatosan növekvő 'szoftver és adatbázis' közel 2%-os teljesítménye kétszerese a második helyezett 'sajtó és irodalom'-nak, amit a 'filmalkotás és videó' és a 'zene, színművek és opera' csoport követ.”

A növekedési pályák: „A szerzői jogi szektorokhoz tartozó iparágak eltérő növekedési pályán haladtak az elmúlt években. (Ez természetes – Osman P.) Az elemzés alapját képező 27 szerzői jogi ágazat közül 11 szektorban volt magasabb a bruttó hozzáadott érték volumenének növekedése a nemzetgazdasági átlagnál a 2009 és 2011 közötti időszakban (2009. évi összehasonlító áron mérve).”

„A GDP-nél nagyobb mértékben növekvő hozzáadott értékű szerzői jogi ágazatok: szoftver és adatbázis / papír gyártása / vizuális és grafikus művészet, reklám / ékszerek és érmék / számítógép gyártása / egyéb kézműves áruk / hangszer gyártása / háztartási eszközök, porcelán és üveg / fénymásoló gyártása / játékok / technikai háttérágazatok kis- és nagykereskedelme / részlegesen szerzői jogi ágazatok kis- és nagykereskedelme.”

Az egyik legfontosabb mutató, a *foglalkoztatáshoz való hozzájárulás* alakulása: „A KSH adatai szerint az összes foglalkoztatott száma Magyarországon 2011-ben megegyezett a 2009-es adattal. ... Ezzel szemben a szerzői jogi ágazatokban a korábrinál 7,5 ezer fővel kevesebbet foglalkoztattak (269,6 ezer fő). Az egyes kategóriák közül a primer szektorokban 5 ezer fővel többen dolgoztak az előző időszaknál, míg a technikai háttérágazatokban 8 ezer fővel, a részlegesen szerzői jogi ágazatokban 3,5 ezer fővel, az egyéb kiszolgáló ágazatokban pedig ezer fővel csökkent a munkavállalók száma. ... A legjelentősebb a növekedés a 'szak-

mai érdek-képviselői szervezetek' (31%), a 'kölcsonzés' (22%) és a 'szoftver és adatbázis' (9%) alcsoportokhoz kapcsolódóan ment végbe."

A versenyképesség egyik legfontosabb tényezője a *termelékenység*: „A vizsgált tevékenységek közül a 'számítógép gyártása' termelékenysége nőtt a legintenzívebben (átlagosan évi 49%-kal). Ettől alig elmaradó javulást tudott felmutatni az 'üres rögzítő gyártása' (34%) és a 'fénymásoló gyártása' (33%), de még a 'papír gyártása' egy főre jutó teljesítményének javulása is megközelítette a 30%-ot (27%). A csökkenő mutatók között a 'szakmai érdek-képviselői szervezetek' és a 'kölcsonzés' mutatott jelentősebb értékeket (-21% és -10%)."

Mindezekkel az *átfogó helyzetértékelés*: „A fentieket összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a gazdasági válság elsődleges kedvezőtlen hatásai sokkal kevésbé rázták meg a szerzői jogi ágazatokat, mint a nemzetgazdaság egészét, ám ezek a negatív hatások idővel mégis begyűrűztek, a többi – pl. termelői – ágazatokhoz képest kétségtelenül csökkentve a kreatív tevékenységek teljesítményét.”

Az ágazatok gazdasági jelentőségének megítélését segíti a tanulmányban szereplő *más gazdasági szektorokkal történő összehasonlítás*. Ebből idézve:

„A magyar szerzői jogi ágazatok a bruttó hozzáadott értéket tekintve a legfontosabb szektorok között helyezkednek el. A 2011. tárgyévi listát a feldolgozóipar vezeti 5322 milliárd Ft bruttó hozzáadott értékkel, amit a kereskedelem, gépjárműjavítás és az ingatlanügyletek követnek. Az összes szerzői jogi ágazat a negyedik a sorban olyan jelentős szektorokat megelőzve, mint a szállítás, raktározás; az infokommunikáció vagy éppen a szakmai, tudományos, műszaki tevékenység. Az összes szerzői jogi szektor bruttó hozzáadott értéke a mezőgazdaság, az oktatás és a pénzügy, biztosítás több mint másfélszerese; az építőipar kétszerese; a villamosenergia-ipar háromszorosa, valamint a vendéglátás ötszöröse.

A primer szerzői jogi ágazatok teljesítménye az összes szerzői jogi ágazat hozzáadott értékének a kétharmada. A legkreatívabb tevékenységek csoportja önmagában megközelíti a szakmai, tudományos és műszaki tevékenységek jelentőségét, és túlszárnyalja – többek között – a mezőgazdaság, az oktatás, a pénzügy, biztosítás, az egészségügy és az építőipar hasonló mutatóját.

A kreatív iparágak a foglalkoztatásban is jelentősen hozzájárulnak a nemzetgazdasághoz: 2011-ben 270 ezren dolgoztak a területen. Ez megerősíti negyedik helyét a legfontosabb hazai ágazatok között.”

A tanulmány a továbbiakban egy-egy fejezetben külön-külön részletesen tárgyalja az ágazatok négy csoportjának gazdasági súlyát, egy további pedig a szerzői jogi ágazatok külkereskedelmi forgalmát. Ez utóbbiból: „A *termékforgalom* szempontjából számításba vehető primer szerzői jogi ágazatokhoz kapcsolódó árukat a vizsgált évben 31,7 milliárd Ft értékben hozták be külföldről hazánkba, ami az összes nemzetgazdasági termékimport értékének 0,16%-a. Ez jelentős csökkenést mutat 2009-hez képest mind folyóáras, mind százalékos értékben.” „A 2011. tárgyévi kreatív ipari termékivitel folyó áron – a 2009-hez képest 4%-os növekedést produkálva – 29,8 millió Ft volt, amely

0,14%-a az összes magyarországi exportnak. Az előzőek értelmében az egyenleg 2011-ben 2 milliárd Ft-os külkereskedelmi hiányt mutatott (szemben a két évvel korábbi 9,2 milliárd Ft-tal). A vizsgált év eredményeit összehasonlítva a korábbi évek adataival megállapíthatjuk, hogy a primer szerzői jogi ágazathoz kapcsolódó termékek behozatala folyamatosan csökken, míg a kivitelük nő, vagyis összességében hazánk egyenlege javul.” *Az ágazatokhoz tartozó szolgáltatások külkereskedelméről: 2011-ben „a szerzői jogi tevékenységekhez kapcsolódó szolgáltatások importja 7,5%-os növekedéssel 1036 milliárd Ft-ot tett ki. A legnagyobb növekedést e téren a ’hírügynökségi szolgáltatások’ érték el (29,6%), amit az ’egyéb üzleti, szakmai és műszaki szolgáltatások’ (21,85%) és az ’adatbázis-szolgáltatás, online kiadás’ (14,5%) követett. Ezzel szemben a ’távközlési szolgáltatások’ behozatalának mértéke csökkent a legnagyobb mértékben (13,8%-kal), de jelentősen mérséklődött a ’franchise és hasonló jogok’ teljesítménye is (8%-kal).” Az exportban „A szerzői jogi szolgáltatások teljesítménye majdnem 22%-kal gyarapodott, és elérte a 1113 milliárd Ft-ot. ... A magyar szerzői jogi tevékenységekhez kapcsolódó kivitel rangsorát az ’audiovizuális és kapcsolódó szolgáltatások’ és a ’számítástechnikai szolgáltatások’ vezetik 283 milliárd Ft, illetve 256 milliárd Ft-os adott évi teljesítménnyel.”*

A tanulmány negyedik (záró) részét egy önmagában is nagyon tanulságos áttekintés teszi ki: *Fejlődési trendek a primer szerzői jogi ágazatokban*. Ez a következő ágazatokat elemzi: Sajtó és irodalom / Zene, színház, fesztiválok / Múzeumok / Filmalkotás és videó / Rádió és televízió / Hirdetés, reklám / Információ és kommunikáció. Innen a nyitó megállapításokat idézzük, mert az abban leírtak nagyban jellemzik az ágazatok fejlődésének anyagi alapjait: „A költségvetés kulturális kiadásai 2011-ben megközelítették a 217,5 milliárd forintot. Folyó áron számítva ez több mint 10%-os növekedést jelent az előző évhez, és több mint 21%-os gyarapodást 2009-hez képest. Ezzel szemben a GDP-beli részesedés két év tekintetében változatlan maradt. A lakosság kultúrára fordított nominális kiadásai 2011-ben 59 milliárd forint körül alakultak, ami 1,3%-os nominális mérséklődést jelent az egy évvel ezelőtti szinthez viszonyítva, ám összességében 1,8%-os növekedést 2009-hez képest. Mégis, 2011-ben a GDP-arányos lakossági kulturális kiadások mértéke tíz éve nem tapasztalt alacsony szintre mérséklődött.”

Dr. Osman Péter

Geistiges Eigentum und Urheberrecht aus der Historischen Perspektive (Szellemi tulajdon és szerzői jog történelmi perspektívából). Szerk. dr. Jakab Éva. Szegedi Tudományegyetem, *Lectiones Juridicae sorozat 10. kötet, Szeged, 2013; ISBN 978-615-5300-19-6*

A Szegedi Egyetem Jogi Karán 2010 óta működő Kutatási és Oktatási Központ feladata a szellemi tulajdon kutatása. Az első két év kutatómunkájának lezárásaként 2012 májusában nemzetközi konferencia rendezésére került sor, a tanulmánykötet az ott elhangzott előadásokat tartalmazza az előadók neveinek betűrendjében.

Th. Gregen professzor (Luxemburg) „Kopírozás elleni védelem a régi Német Birodalomban” c. tanulmányában Köln városnak az ellenreformációs tevékenységre gyakorolt hatását vizsgálja. A privilégiumok megsértése (mai fogalmaink szerint: a szerzői jogok bitorlása) miatt 1806-ig a Birodalmi Udvari Tanács (*Reichshofrat*) ítélt. Levéltári kutatásokra támaszkodva a tanulmány több érdekes korabeli jogesetet ismertet.

Görög Márta docens (Szeged) „A know how fogalmának ismertetőjegyei” c. tanulmányában a know-how és az üzleti titok közötti összefüggéseket elemzi, ismertette a szakirodalom megállapításait, valamint a TRIPS-megállapodás rendelkezéseit.

H. Hüller docens (St. Pölten) „Szemelvények az osztrák szerzői és médiajogból” c. írásában a lapkiadók védelmét, az osztrák filmjogok egyik vitatott rendelkezését, valamint egy neonáci filmfelvétel miatti eljárást tárgyalja.

Jakab Éva professzor (Szeged) „A tulajdon koncepcióinak változása az idők folyamán” c. német nyelvű, mondhatni „alapozó” tanulmányában, Locke tulajdonelméletét vizsgálva, s annak gyökereit kutatva Ciceróig, sőt Arisztotelészig jut el. Már e nevek említése is jelzi, hogy a magasaróptű írás bővelkedik jogtörténeti és jogfilozófiai gondolatokban.

C. Lydorf docens (Saarbrücken) „Lehetséges-e színeket oltalmazni?” c. írásában a joggyakorlat szempontjából különösen problematikus témát vizsgál, s közben veszi a fáradságot, hogy a színvédelem kérdéseit is felvető magyar és német legfelsőbb bírósági Pick-ítéletek mellett még a II. András király Aranybullájával kapcsolatos pecsétszíneket is bevonja vizsgálódásába. A pecsétszíneket ugyanis néhány német jogtudós mintegy középkori védjegyként értékeli.

Mezei Péter docens (Szeged) „Technológia és fogyasztói igények a szerzői jog fejlődésének tükrében” c. angol nyelvű tanulmányában a technikának a szerzői jogra gyakorolt hatását vizsgálja. Szinte harciasan vonja le azt a végkövetkeztetést, hogy a szerzői jogászoknak is tudomásul kell venniük, hogy a fájlcsere, valamint az internet kínálta lehetőségek ma már felülírják a szerzői jogot, hiszen társadalmi igényt elégítenek ki.

Molnár István docens (Szeged) „Állami finanszírozású kutatás és a szellemi tulajdonjogok” c. angol nyelvű írásában a találmányokhoz való szabad hozzáférés (*open access*) és a jogvédelem (szabadalmaztatás) koncepciója közötti feszültségeket vizsgálja. A tanulmányt a

Nagyalföld régióban végzett empirikus kutatás eredményeinek a bemutatásával szemlélteti, s végül is a szabadalmi, illetve licencrendszer mellett foglal állást.

Nótári Tamás docens (Budapest) „Szemelvények a korábbi magyar szerzői jogból” c. angol nyelvű tanulmányában beszámol a Szemere Bertalan névvel jelzett szerzői jogi törvény tervezetéről, amely a király szentesítésének hiányában nem vált törvénnyé, valamint az osztrákhhoz hasonló első magyar szerzői jogi törvényről, amely már csak a kiegyezés után jöhetett létre, 1884-ben.

Orosz Nóra Natália (Drezda) „A mediációs eljárás jellemzői a német jogban” c. tanulmányában a közvetítői eljárásról szóló uniós irányelvnek a német jogba történő átültetéséről szóló törvényjavaslatot ismerteti.

Papp László (Debrecen) „Iparjogvédelmi jogviták szervezeti keretei a dualizmus korában és a Horthy rendszerben” c. angol nyelvű tanulmányában az 1895. évi szabadalmi törvény alapján működött Szabadalmi Bíróságról számol be, amelyet a korabeli törvényalkotó annak szem előtt tartásával hozott létre, hogy az ügyek egyaránt tartalmaznak műszaki és jogi elemeket.

Tattay Levente egyetemi tanár (Budapest) „A szellemi tulajdonjogok fejlődéstörténete az Európai Unióban” c. írásában beszámol azokról a tényezőkről, amelyek indokolták (ő az „elodázhatatlan” kifejezést használja) a szellemi alkotásokra vonatkozó jog uniós megalakítását. Ezt követően a tárgyban közösségi jogfejlődés három fázisát ismerteti: a kezdeti 1990-ig, az első- 2000-ig, a második generációs pedig 2011-ig. Tanulmányában sorra veszi az iparjogvédelem valamennyi eszközét.

Végh István professzor (Salzburg) „Tulajdon testetlen tárgyakon, nyomkeresés a római jogi dolog fogalma táján” c. tanulmányában a német jogi irodalomban lezajlott vita alapján, saját végkövetkeztetéseként azt mondja, elképzelhető, hogy a szellemi javak már a római jogban is jogügyletek tárgyai lehettek, arra azonban nincs használható adat, hogy ebben a vonatkozásban a jogvédelem is létezett volna.

A tanulmánykötetet *Vida Sándor*: „A védjegyoltalom története Magyarországon 1858–1969 között” c. írása zárja.

Nem volna illendő szó nélkül hagyni azt a tipográfiai csemegét, hogy néhány esetben a Szegedi Somogyi Károly Városi Könyvtár állományában található régi könyvek míves címlapjainak reprodukciói szolgálnak a tanulmányok elválasztásául – ez jól fejezi ki a szerkesztő kulturáltságát és hagyományőrzését.

Műfaját tekintve leginkább a francia nyelvben használatos *Mélanges* (tanulmánygyűjtemény) illik a könyvre. Vagy népiesebb hasonlattal: olyan virágcsokor, amelynek különféle szép virágai mind ugyanabból a kertből származnak, amelynek neve: szellemi tulajdon.

Kifogásolni legfeljebb azt lehet, hogy a háromnyelvű (német–angol–magyar) tartalomjegyzékben a magyar tanulmányok címe nem jelenik meg valamilyen fordításban, így ezeket a külföldi olvasó aligha fogja megfejteni. Ezt a megjegyzést az egyébként magas színvonalú

és érdekes könyv miatt csupán azért írom, mert remélem, hogy a fiatal szegedi tudományos műhelynek ezt a dicséretes kiadványát továbbiak is fogják követni.

Ennél nagyobb fájdalom számomra, hogy a szellemi tulajdon és versenyjog egyik legkiválóbb német művelőjének, a müncheni *Ohly* professzornak a szerzői jogi tárgyú előadása hiányzik. Abban persze biztos vagyok, hogy ez nem a szerkesztőn múlt.

Dr. Vida Sándor

* * *

Robert Skidelsky — Edward Skidelsky: Mennyi az elég? A pénz imádata – érvek a jó élet mellett. Corvina, 2014; ISBN: 9789631362176

„2012 egyik sikerkönyvét tartja a kezében az olvasó” – írja a Corvina ajánlója. Bátran hozzátelhetjük: korunk egyik leginkább égető problémájáról ad értő, mélyreható elemzést: „Ez a könyv a mértéktelen mohóság ellen érvel – ezen azt a lélektani jelenséget értjük, amely meggátol bennünket – egyéneket és társadalmakat –, hogy kimondjuk: 'eddig, és ne tovább'. A közgazdasági értelemben vett kielégíthetetlen mohóságról beszélünk, az egyre több pénz akarásáról. Többnyire a világ gazdag országaira gondolunk, amelyeknek lenne okuk arra, hogy józan megfontolással arra a következtetésre jussanak: mint közösség már elégséges vagyonnal rendelkeznek ahhoz, hogy tisztességes és mértékletes életet éljenek. A világ szegényebb részei számára, ahol még mindig nagy tömegek élnek nyomorban, a mértéktelen mohóság a jövő zenéje. Ám a gazdag és a szegény országokban egyként szembetaláljuk magunkat a mértéktelen mohóság jelenségével mindahányszor, amikor a nagyon gazdag kevesek vagyona fényévekkel megelőzi a nagyon sokak napi megélhetéséhez szükséges jövedelmet. (Hiszen annak a modern, globális telekommunikációval és tömegmédiával közvetített és felerősített vonzereje már most erőteljesen torzítja az értékrendet, a törekvéseket, a társadalmak szövetét, s ezzel erősen meghatározza fejlődésük irányát!)

A marxisták azt állítják, hogy a közgazdasági értelemben vett mértéktelen mohóság a kapitalizmus terméke, amely eltűnik azon a napon, amikor a kapitalizmus a történelem súlyosztójába kerül. A keresztények szerint az eredendő bűn termékéről van szó. Szerintünk a jelenség gyökere az emberi természetben keresendő – arra a tulajdonságunkra gondolunk, amely arra késztet bennünket, hogy vagyonunkat másokéhoz hasonlítsuk, és kevésnek találjuk. Ez a tulajdonságunk a kapitalizmus korában rendkívül felerősödött, mert egy egész civilizáció lélektani alapjává vált. Ami egykor a nagyon gazdagok aberrációja volt, ma mindennapos jelenség.

A kapitalizmus kétélű fegyver. Egyfelől lehetővé tette anyagi körülményeink elképesztő mértékű megjavítását. Másfelől felerősítette az emberi természet legellenszenvesebb vonásait – olyanokat, mint a mohóság, az irigység és a vagyon felhalmozásának vágya. Mi azt szeretnénk, ha a szörnyeteget ismét láncra vernénk; ennek érdekében megidézzük a legnagyobb gondolkodókat minden korból és civilizációból, mit gondoltak ők a 'jó életéről', és javaslatokat fogalmazunk meg arra nézve, hogy mit kéne megváltoztatni a mostani politikában, hogy a 'jó élet' ismét elérhető legyen."

Alapvetésük: „Gondolatmenetünkben megkérdőjelezzük azt a megszállottságot, amellyel a politikusok a bruttó hazai termék (GDP) növelését helyezik a gazdaságpolitika középpontjába. Nem vagyunk a gazdasági növekedés mint olyan ellen, de szerintünk joggal állítható, hogy nem csupán a növekedés célja fontos, de az is, hogy mi növekszük. Szerintünk a szabadidőnek növekednie kell, a környezetszennyezésnek pedig csökkennie. Akárhogyan fogalmazzuk meg az emberi jólét koncepcióját, mind a kettő fontos része kell, hogy legyen. Ám a GDP egyiket sem foglalja magában, mivel az csupán a hazai termelésnek azt a részét tartalmazza, amely a piacon kerül értékesítésre. Nem tartalmaz levonást a környezetrombolás miatt, ahogy hozzáadást sem a szabadidő miatt. Ezért nagyon is vitatható, hogy a GDP további növelése milyen mértékben járul hozzá a jólét fokozásához. A nagyon szegény országok esetében a kapcsolat nem vitatható, ám könnyen előfordulhat, hogy a gazdag társadalmak GDP-je már most is túlságosan magas. Azt gondoljuk, hogy a világ gazdag országai számára a politikának a jó élet realizálására kéne irányulnia, és a GDP-re csupán ennek melléktermékeire kellene tekintenie. Csak a tapasztalat fogja eldönteni, hogy ennek eredményeként a GDP növekedni, csökkenni vagy stagnálni fog.

Ez a könyv nem az igazság elveiről szól, hanem a jó élet összetevőiről. A legtöbb modern politikai elmélet kiindulópontja az, hogy elvont értelemben mi igazságos vagy méltányos, majd ebből vezetik le az 'igazságos' társadalmi viszonyokat. A mi megközelítésünk más. Az egyénből és annak szükségleteiből indulunk ki, és ebből próbáljuk meg felépíteni a közjót. Az elosztási kérdések, amelyek az igazsággal kapcsolatos modern elméletek középpontjában állnak, természetesen rendkívül fontosak számunkra is, ám csak a jó élethez szükséges feltételek kontextusában."

Idézzünk pár kulcsmondatot:

„A jó élet az, amely kívánatos és méltó a vágyra, nem pedig az, amit egyszerűen csak mindenki óhajt.” (Tény, hogy az említett telekommunikáció és tömegmédiá szinte mindenütt elülteti a lehetőségek csúcsára áhítózó igényeket, s ennek hatására a szövőlány sem cukros ételekről álmodik már, hanem okostelefonról és még olyanabbokról. Ez teszi szerfelett izgalmassá a felhozott kritériumot: „méltó a vágyra.”) / „Az alapvető javak eléréséhez nem szükséges a növekedés állandó kergetése, sőt ez utóbbi kifejezetten megnehezítheti az előbbi cél elérését.” / „A piac behatol az élet azon területeire, amelyek egészen a legutóbbi időkig a pénzügyi csere hatókörén kívül estek. Egyfolytában azt üzeni, hogy minden dolog árucikk, vagy azzá lehet, vagy ha valamilyen oknál fogva mégsem, akkor viselkedhet úgy, mint egy

árucikk.” (Rémisztó, hogy ez mi mindennel megtörténik!) / „Pénzügyi rendszerünk belső adottsága, hogy labilis. Ha a baj megtörténik, ahogy 2008-ban megtörtént, láthatjuk, hogy a rendszer mennyire kevésbé hatékony, pazarló és mennyi fájdalmat képes okozni. A pénzcsináló gépezet ilyen periodikus összeomlásai nagyszerű alkalmat adnak arra, hogy elgondolkodjunk azon, hogyan élhetnénk másként és jobban.” / „A közgazdászok, hasonlóan a pszichológusokhoz, hajlamosak arra, hogy a neurózist tekintsék normálisnak.” / „A probléma az, hogy egy versenyelvekre épülő, monetizált gazdaság felől folyamatosan nyomás érkezik ránk, hogy egyre többet akarjunk. A közgazdászok által beazonosított szűkösség egyre inkább ennek a nyomásnak a művi megnyilvánulása.” / „Ezt a munkanélküliséget az okozza, hogy gyorsabban fedezünk fel új eljárásokat a munkaerővel történő takarékoskodásra, mint ahogy a felszabaduló munkaerőt új célokra fel tudnánk használni.” (Ki hinné, hogy ezt 1930-ban írta a modern közgazdaságtan egyik leginkább meghatározó, a könyvben sokat idézett teoretikusa, John Maynard Keynes? Diagnózisa ma még inkább érvényes, csak épp kérdéses, hogy akik döntési pozícióban vannak, akarnak-e produktív célokat adni a felszabadult munkaerőnek, vagy csupán fogyasztónak, szavazónak, és nyomásgyakorlásra bevethető tömegnek használják.) / „A vállalat számára sokkal előnyösebb, ha kisebb számú foglalkoztatottat alkalmaz hosszabb ideig, mint ha ugyanazt a munkaidőt több foglalkoztatott között osztaná fel (akik más juttatásokra is igényt tartanak). Ennek következtében a munkaerő két csoportra oszlik: egy csökkenő létszámú, tartósan foglalkoztatott csoportra, amelynek a tagjai minden bizonnyal többet dolgoznak, mint szeretnének, és egy növekvő, perifériális csoportra, amelynek a tagjai munkanélküliek vagy részlegesen foglalkoztatottak. Ők kevesebbet dolgoznak, mint szeretnének. ... E gondolatmenet szerint a fogyasztás az a cukorka, amelyet a szabadidejüktől megfosztott munkások kapnak. A munkásokat – frusztrációjukat kezelendő (és hogy ne lázongjanak) – mindenfajta értelmetlen fogyasztási cikkhez juttatják. Vannak, akik a bevásárlást szellemesen és igencsak pontosan ’kiskereskedelmi terápiának’ nevezik, amelynek a célja a munkahelyen szerzett kellemetlen vagy lehangoló élmények ellensúlyozása. A mesterségesen teremtett szükségletek révén a munkások továbbra sem tagadják meg a munkaerkölcsöt.” / „A reklámozás lényegében szervezett formában teremt elégedetlenséget.” (Vagyis azt az irritáló viszketést, amelyet költekezéssel csillapítanak.) / „Egyre több, számunkra értékes dolog kerül ’bearázásra’, és ily módon részévé válik a relacionista fogyasztásnak. ... Ami még rosszabb: azzal, hogy a kapitalizmus megnöveli a dolgoknak azt a körét, amelyet pénzben fejezünk ki, felfokozza a pénz öncélú, önmagáért való szeretetét.” / „Arisztotelész véleménye szerint ha valamit elsősorban nyereségszerzés miatt készítenek, és nem önmagáért, az valószínűleg rossz minőségű lesz, mindenestre annyira rossz, amennyire az adott viszonyok között lehetséges.” (Megjövendölte korunk gazdaságát!) / „A pénz az egyetlen dolog, amiből soha nem elég, egész egyszerűen azért, mert az mint koncepció logikailag nem alkalmazható rá. Van tökéletes egészség és tökéletes boldogság, de tökéletes gazdagság nincs.” / „A nyugati világban a közpolitikát – legalábbis a közelmúltig –, ha kimondatlanul is, biztosan a jó étellel és a jó társadalommal

kapcsolatos ideák vezérelték. Ezek az eszmék nem szükségképpen voltak kudarcra ítélve; a fent leírt politikai küzdelemben szenvedtek vereséget. Egy részük a közélet perifériáin továbbra is kifejti hatását. Csupán egy kevéske politikai bátorság kellene ahhoz, hogy visszanyerjék helyüket a politikai élet centrumában.” (Amen!)

S egy meglepő tétel a szakmáról: „A közgazdásznak tiszta fejjel, más zavaró ideáktól mentesen kell kezdenie a munkát. A fejének elég üresnek kell lennie, hogy az emberi magatartást axiomatikusan modellező rendszereket fogadjon be vagy hozzon létre. Végül is ez a közgazdász kenyere. A késő ifjúkor a legalkalmasabb a szakma elkezdésére.”

Bevezetőjükben a szerzők Keynes nyomán felteszik az alapvető jelentőségű kérdést: „Ha valaki azt mondja: az élete célja, hogy egyre több pénzt keressen, az olyan, mint ha azt mondaná: egyre többet szeretne enni, hogy egyre kövérebb legyen. És ami igaz az egyénekre, az igaz a társadalmakra is. Az emberiség nem választhatja állandó céljának, hogy pénzt keressen. Azon egyszerű oknál fogva sem, hogy az egyetlen dolog, amit a pénzzel kezdhünk, az, hogy elköltjük, márpedig nem költekezhünk a végtelenségig. Van egy pont, amikor igényeinket kielégítettük, vagy megcsömörlöttünk. Vagy mégsem?”

Érdekes ezen elgondolkodnunk. A társadalomban van, amire minden pénz ráköltethető, s amiből sokaknak sohasem elég: a hatalom. Végül is már az ókori Rómában intézményes rendszere volt a pénz hatalomra konvertálásának: a kliensrendszer, s tágabb keretek közt a nép megvendéglése. A modern világban pedig a pénzköltésnek nincsenek sem technikai, sem gondolkodásbeli határai – a presztízsköltés lehetőségei végtelenek, s ahol az erőt a vagyonosság felmutatása fejezi ki, a versengés a presztízsbetűhözadásokban, pl. építkezés, még csak nem is önmagában irracionális.

Gondolatmenetük kiindulása Keynes 1930-ban született, „The Economic Possibilities for our Grandchildren” („Gazdasági lehetőségek unokáinknak”) című tanulmánya. „A tanulmány központi gondolata egyszerű. A technológiai fejlődés eredményeképpen az egy munkaóra jutó teljesítmény növekszik, ami lehetővé teszi, hogy az emberek igényeiket egyre kevesebb munkával tudják kielégíteni, míg végül jóformán egyáltalán nem kell dolgozniuk. Ekkor, ahogy Keynes fogalmazott, ’az emberiség teremtése óta első ízben szembesül egy valódi és permanens problémával – a nyomasztó gazdasági szükségletek szorításából kiszabadulva hogyan töltsse el szabadidejét, amelyet a tudomány és a kamatos kamat vívott ki számára, hogy bölcsen, szépen és jól éljen.’ Úgy gondolta, hogy ez az állapot nagyjából száz év múlva következik el – azaz 2030 körül.” Természetesen bemutatják, hogy ez nem így történik, s alapos elemzésekkel keresik ennek okait.

Mondandójukat így vezetik fel: „Képzeljük tehát el: mindenki elégséges javakkal rendelkezik, hogy jó életet éljen. De mi a jó élet? És mi nem az? És minek kéne változnia erkölcsi és gazdasági rendszereinkben, hogy élhessünk ezzel a lehetőséggel? ... Könyvünkben összehozzuk a filozófia és a közgazdaságtan szempontjait, abban a meggyőződésben, hogy mindkét tudománynak szüksége van a másikra; az egyikre azért, mert befolyásolja a mindennapokat, a másikra azért, mert erkölcsi dimenziói vannak. E könyvvel az a célunk,

hogy feltámasszuk azt a régi megközelítést, amely egykor a közgazdaságtant erkölcsi tudománynak tekintette – olyan tudománynak, amely a közösségben élő emberekkel foglalkozik, nem pedig robotok interakcióival.” És: „Keynes a nagy gazdasági világválság kellős közepén vetette papírra utópiáját. 'A céloom ezzel a tanulmánnyal – írta – nem az, hogy a jelent vizsgáljam, ... hanem hogy ne tehessek később szemrehányást magamnak, amiért rövidlátó voltam. Másfelől szerettem volna a képzeletemet szabadjára engedni a jövőt illetően.' Ebben a szellemben vállalkoztunk mi is ennek a könyvnek a megírására.” Így reagálnak arra a felvetésre, hogy világunk nagy része most épp nem a túlzott, sokkal inkább az elégtelen növekedés problémájával küzd. Tegyük hozzá: minden folyamatban az azt uraló tendencia a sorsdöntő. Modern világunk uralkodó gazdasági tendenciája pedig az állandó növekedés kergetése, valamint az arra alapozott megítélés – ez teszi perdöntő jelentőségűvé a szerzők elemzését és kritikáját.

A tartalomról adott összegzésük:

„A könyv első részében azzal foglalkozunk, hogy mi az oka Keynes tévedésének. Miért van az, hogy bár Keynes meghökkenítő pontossággal jelezte előre a gazdaság növekedését, az emberek többsége közel száz év elteltével még mindig csaknem ugyanolyan keményen dolgozik, mint amikor ő futurisztikus tanulmányát írta. Szerintünk a válasz az lehet, hogy a szabad verseny gazdaság lehetőséget ad a munkaadóknak, hogy ők diktálják a munkavégzés idejét és feltételeit, másfelől felerősíti azt a meglévő hajlamunkat, hogy fogyasztásunk versengő és státuszalapú legyen. Keynes tökéletesen tisztában volt a kapitalizmus hibáival, de feltételezte, hogy azok eltűnnek, amint feladatukat – a vagyon létrehozását – betöltik. Nem látta előre, hogy ezek a hibák tartósan beágyazódhatnak, elhomályosítva azt az ideált, amelyet eredetileg szolgálniuk kellett volna.” Valóban tökéletesen tisztában volt? Egy meghatározó ténynel aligha számolhatott, amint elődei, köztük Marx sem: jelesül azzal, hogy ezek a „hibák” alkalmazkodnak a fejlődéshez, a gazdasági és a társadalmi környezet változásaihoz – akárcsak a kártékony mikroorganizmusok a gyógyászati technológiák cselvetéseikhez. Ahogyan egyebek közt a szerzők is rámutatnak: olyanná lett a világunk, hogy semmi sem elég, ha másoknak, akikkel az emberek összemérik magukat, vagy akikkel a megbecsülésért versenyezniük kell, több van. Tudjuk, hiszen megéljük: akik megengedhetik maguknak, azoknál nem az a tét, hogy a gyerekek legyen cipője, hanem hogy márkában ne legyen rosszabb a társainál, s ez megy ma az élet minden területén. A piacteremtés nem tűr megnyugvást, a mesterségesen kreált igények nyomása az agymosás hatékonyságával, a tömegkommunikáció hatókörével és benyomulási képességével arányosan növekszik.

Korunk eredendő bűne és büntetése: „Tovább lépve, a 2. fejezetben bemutatjuk, hogy nem Keynes volt az egyetlen, aki úgy vélte: önmagukban rossz motivációk hasznosak lehetnek. John Stuart Mill, Karl Marx, Herbert Marcuse – sőt bátrabb pillanataiban Adam Smith is – mind elfogadták, hogy az ilyen motivációk a történelmi haladás eszközeként pozitív szerepet játszhatnak. Némileg misztikusan fogalmazva, a nyugati civilizáció megalkudott az ördöggel, amely cserébe mindeddig elképzelhetetlen mennyiségű tudást, hatalmat és él-

vezetet biztosított a számára. Az már a történelem fintora, hogy mire végre eljutottunk a bőséghez, a kapitalizmus által belénk plántált szokások meggátolják, hogy megfelelőképpen élvezhessük annak gyümölcseit. Az ördög, úgy tűnik, benyújtotta a számlát. Vajon képesek vagyunk-e elkerülni ezt a sorsot? Talán igen, de csak akkor, ha ismét visszahódítjuk a jó élet évszázadok során elhanyagolt és eltorzított eszméjét. Ennek érdekében merítenünk kell a premodern – keleti és nyugati – bölcsességek gazdag tárházából, amire a 3. fejezetben kerítünk sort.” „A megszállott növekedéssel szembeni ellenállás az elmúlt években egyre erősebb lett. ... Mi arra hívjuk fel a figyelmet: tudjuk, még mielőtt a tudósok vagy statisztikusok bármit is mondanának, hogy a gazdagság véget nem érő hajszolása örültség. A 4. és 5. fejezetben kifejtett gondolatmenetünknek ez a lényege.”

Örültség? Gyógymódot csak akkor találhatunk rá, kiutat csak akkor belőle, ha jól diagnosztizáljuk, hogy annak az óriási, bonyolult társadalmi és gazdasági rendszernek, amelyet a Föld lakossága alkot, valójában mely részei és hogyan hozzák létre azokat a külső és belső, a mai társadalmakban rendszerbe épített erőket és kényszereket, amelyek a gazdagság szakadatlan hajszolását működtetik. Akkor rájöhethetünk, hogy ez az örültség maga a rendszer működése. Még csak nem is hibás működés, hanem ez csak így képes működni, s éppen ezért a változtatáshoz az alapokig kell visszabontani – ha lesz hozzá erő, konszenzus, bátorság. A szerzők ebben, főként a diagnosztizálásban igyekeznek segíteni higgadt, mélyreható elemzésükkel. Az ördögi folyamatból való kiszabadulásban is:

„Végül a 6. fejezetben kifejtjük javaslatunk pozitív részét: mit tartunk jó életnek. A korok és helyek mindegyikének bölcsességére alapozva megnevezünk hét 'alapvető dolgot', amelyeknek a birtoklását a jó élettel azonosítjuk. Amellett érvelünk: az állam legfontosabb feladata megtennie minden tőle telhetőt, hogy e dolgokkal polgárai valóban rendelkezhesenek. Hogy ezt valójában hogyan lehet elérni, ez a 7. fejezet témája, amelyben különböző intézkedésekre teszünk javaslatot, amelyek eredményeképpen a vagyon határtalan akarását a 'jó' objektív koncepciójával korlátozhatjuk. Ha nem sikerül ezt a korlátozást elérnünk, civilizációnk bukásra ítéltetett, és életünk értelmetlenné válik, de akár még ennél rosszabb is történhet.”

Minden tekintetben felettebb érzékeny témáról szólva, különösen fontos a szerzők kompetenciája. A Corvina ajánlójából idézve „Robert Skidelsky, a University of Warwick Politikai Gazdaságtan Professor Emeritusa, akinek John Maynard Keynesről írt háromkötetes monográfiája számos díjat kapott, 1991-ben lovaggá ütötték, 1994-ben pedig a Brit Akadémia tagja lett, és fia, Edward Skidelsky egyetemi oktató, a University of Exeter tanára.” Mondandójukat igen alapos áttekintésre támaszkodva adják elő, Arisztotelésztől napjainkig hozva fel elveket, nézeteket, értékrendeket. Könyvük így az elmélettörténet napjainkig ívelő tanulságos szeletével is szolgál, kitekintve egy felettebb érdekes, meglehetősen egzotikus új területére, a boldogság közgazdaságtanára is. Megállapításaik, kijelentéseik, kritikáik pedig a valóság kereséséhez illően kemények, mélyrehatóak.

A jelenlegi – módszeresen erősített – értékválságban már az is harci kérdés, mi tekintendő jó életnek. Szerintük „Ha a munkálkodás végső célja a semmittevés, ha csupán azért dolgozunk és alkotunk, hogy utódaink egész napjukat a tévé előtt gubbasztva tölthessék, akkor Orwellnek igaza lehet, hogy a haladás őrült rohanás egy olyan cél felé, amit reményeink szerint soha nem fogunk elérni.” S két különösen éles kitételük: „Az utolsó és leginkább megfontolásra érdemes ellenvetés javaslatunkkal szemben annak állítólagosan antiliberális jellegére vonatkozik. A liberális államnak, ahogy John Rawls és mások tanítják nekünk, nincs pozitív víziója, csupán olyan elvei vannak, amelyek lehetővé teszik, hogy a különböző ízlésű és értékeket valló emberek békében élhessenek egymás mellett. A jó életnek mint pozitív elgondolásnak a közpolitikai értelemben vett szorgalmazása alapértelmezésben antiliberális, sőt talán még totalitárius is. A későbbiekben visszatérünk ehhez az ellenvetéshez, most csupán annak megállapítására szorítunk, hogy szerintünk az ilyen vélekedés a liberalizmus gondolatának teljes félreértésén alapul. Hosszú történetének legnagyobb részében a liberális hagyományt át- meg átszötték a méltóság, az udvariasság és a tolerancia klasszikus és keresztény eszméi. [Idézzük emlékezetünkbe, hogy a 'liberális' jelzőt eredetileg a felszabadított rabszolgákra alkalmazták, és a szó olyan szóösszetételekben is tovább él, mint például szabad (liberális) tudományok.] A 20. században olyan megkérdőjelezhetetlen liberálisok, mint Keynes, Isaiah Berlin és Lionel Trilling, magától értetődőnek vették, hogy a civilizáció megőrzése az állam egyik feladata. A liberalizmus felületes értelmezése az, ha valaki úgy véli, hogy az semlegességet jelent a közjóra vonatkozó különböző koncepciók közötti választás tekintetében. Akárhogy is, de a semlegesség bátran fikciónak nevezhető. A 'semleges' állam a hatalmat egyszerűen átadja a tőke védelmezőinek, hogy a közizlést saját érdekükben manipulálják.”

És „Talán a legnagyobb intellektuális akadály, ami a jó élet mindenki számára történő megvalósításának útjában tornyosul, a közgazdaságtan, vagy inkább az a halálos ortodoxia, amit ezen a néven oktatnak a világ legtöbb egyetemén.”

Gondolatmenetük stációi, magyarán a sokatmondó fejezetcímeik:

- Keynes tévedése
- A fausti alku
- Mire használjuk a gazdaságot?
- A boldogság ábrándja
- A növekedés határai: természetes vagy erkölcsi korlátok?
- A jó élet összetevői
- Ha kilépünk a mókuserékből

Még pár kiragadott részlet belőle:

Mennyi az elég? „Keynes úgy látta, az emberek anyagi szükségleteinek mennyisége véges, és hogy eljön a nap, amikor ezek teljes egészében kielégíthetők. Azért gondolkodott így, mert nem tett különbséget szükségletek és igények között; valójában a tanulmányban felváltva használja a két kifejezést. Ez pedig, mint látni fogjuk, alapvető hibának bizonyult.

A szükségletek – a jó és kényelmes élethez objektíve szükséges feltételek – mennyisége véges, az igények viszont, amelyek tisztán pszichés természetűek, végtelenül bővíthetők mind mennyiségi, mind minőségi értelemben. Ez azt jelenti, hogy a gazdasági növekedés magától nem áll le. Ha megáll, ez csak azért történik, mert az emberek úgy döntenek, hogy nem akarnak többet, mint amennyire szükségük van.” Magunk is látjuk, mily kevés esély van ez utóbbira korunkban, amely minden lehető eszközzel általános szerepmoddellé teszi a luxust és a presztízs fogyasztást. S látjuk: a csúcstechnológiás agymosás igenis képes szinte bármi iránt keresletet ébreszteni. A gazdaság belső logikájához tartozik, hogy ez mind a pénzért megvehető javakról szól – hiszen nem ártó szándék, hanem piacbővítés vezérli a manipulátorokat –, ez pedig, amint a szerzők is felmutatják, elvezet egy gyilkos paradoxonhoz: azért dolgozunk, hogy jobban éljünk, azonban a mai értékrend szerinti jó élethez elsősorban három dolog kell: pénz, pénz és pénz, ezért ahelyett, hogy a szabadidőnkben élveznénk munkánk gyümölcset, még többet dolgozunk.

Belénk tápláltatott, hogy a társadalomban is a fejlődés motorja a verseny, „a verseny jó!”. Ámde: „A kielégíthetlenség legfontosabb szociológiai magyarázata az igények relatív jellege. Mindegy, mennyire vagyok gazdag, nem lehetek elégedett azzal, amim van, ha másnak többje van, mint nekem. Ha a gazdagságért folyó verseny – vagy a fogyasztás, amiben a gazdagság megnyilvánul – a státuszért folyó versennyé alakul át; a játszma zéró összegű lesz, mert nyilvánvalóan nem lehet mindenkinek magas státusza. Amikor én presztízsjavakat vásárolok, növekszik a státuszom, de ennek révén mások státusza csökken. Amikor mások többet költenek, hogy visszanyerjék elvesztett státuszukat, ezzel csökkentik az enyémet. Nincs ok arra, hogy a jövedelmeknek ez az eskalációja, amely a státusz megőrzésére és megszerzésére irányul, valaha is véget érjen.” Igen, a státuszért folyó verseny felül mindig nyitott: nincs határa, nem lehet véglegesen megnyerni, a marketing maga is hajtja a licitet, és a kettő együtt teremti az új fogyasztást. Ezért „Keynes olyan korban élt, amelyben a háztartási kiadások túlnyomó részét a kenyér, a lakás, a ruha, a fűtés és ehhez hasonló szükségletek jelentették. A versenyző fogyasztásra szánt pénzek az egésznek csupán kis hányadát tették ki. Mára a helyzet megfordult: a háztartási kiadások nagyobb részét még a szegények is olyan cikkek megvásárlására fordítják, amelyek szigorú anyagi értelemben nem szükségesegek, inkább a státusz jelzésére szolgálnak. Az 'anyagi javak' kifejezés kiszélesedett, és magában foglal bármit, amit meg lehet vásárolni vagy el lehet adni, ideértve az ötleteket, a kommersz zenét, sőt az identitást is.”

„Keynes tévedett, amikor azt gondolta, hogy a kapitalizmus által szabadjára engedett nyereségvágyat a bőség elérézése újra korlátok közé szorítja, és az emberek szabadon élvezhetik a civilizált élet gyümölcseit. Tévedése abból fakadt, hogy azt gondolta, az embereknek adott mennyiségű természetes igényük van. Nem értette, hogy a kapitalizmus az igények létrehozásának egy új dinamikáját idézi elő, amely legyűri a szokás és a józanság hagyományos korlátait. Ez azt jelenti, hogy a nagyobb bőség dacára ma rosszabb helyzetben vagyunk, ha a jó élethez vezető utat keressük, mint az ő idejében létező hagyományosabb társadalom tag-

jai. A kapitalizmus egyedülálló előrehaladást ért el a gazdagság létrehozása terén, ám olyan helyzetet teremtett, amelyben képtelenek vagyunk ezt a gazdagságot civilizáltan élvezni. Hogyan hoztunk létre egy olyan rendszert, amelyben a nyereségvágy megszabadult minden morális korlátától, és miért van az, hogy csaknem lehetetlen feladat, hogy újra korlátok közé szorítsuk? Ezzel a kérdéssel foglalkozunk a következő fejezetben.” Ennek súlyos jelentésű címe *A fausti alku*. Az elejéből:

„Keynesnek nagyon komoly fenntartásai voltak a kapitalista civilizációval kapcsolatban, amely a jó célok érdekében szabadjára engedte a rossz motivációkat. Az erkölcsösséget jegelni kell, ameddig nem érzük el a bőség idejét, amikor aztán a jó élet mindenki számára elérhetővé válik: 'Legalább száz évig el kell hitetnünk magunkkal és mindenki mással, hogy a tisztességes gonosz és a gonosz tisztességes, mert a gonosz hasznos, a tisztességes pedig nem az. A mohóság, az uzsora és az önzés lesznek még egy darabig az isteneink, mert csak ők vezethetnek ki a gazdasági szükségszerűség alagútjából a napfényre.'” Erre mondhatjuk stílszerűen, hogy pokoli jól sikerült!

Célirányos összegzés a közgazdaságtan születéséről: „A reneszánsz felfedezte – vagy inkább újra felfedezte – azt a gondolatot, hogy jobb az emberi vágyakat a társadalom irányítására használni, mint gonoszként megbélyegezni. A bölcs herceg, írta Niccolò Machiavelli, elfogadja az embert olyannak, amilyen, és nem olyannak, amilyennek lennie kéne: a céljai elérése érdekében kihasználja a szeszélyességüket, az álszentségüket és a mohóságukat. A politikában az erény próbája a siker, nem pedig a jó. Machiavelli nyomán Thomas Hobbes és John Locke egyaránt úgy tekintettek az államra, mint egyfajta összeesküvésre, amelynek célja az emberi vágyak békés eszközökkel történő kielégítése, nem pedig a betiltása. A 18. században – egy békésebb korban – az emberi szenvedélyek hasznos célokra történő felhasználása a közgazdaságtan tárgykörébe került. ... A 18. század elejére ez az új gondolati rendszer alkalmassá vált arra, hogy Európa vezető kereskedőországaiban, Angliában és Hollandiában az állam működésének alapjául szolgáljon.” S egy forradalmi tételt idéznek a skót filozófus David Hume-tól: „Nekem úgy tűnik, hogy bármilyen erkölcsi rendszer kapcsán fogalmi ellentmondás bűnről beszélni, ha az általában előnyös a társadalom számára.” Az eszmetörténetben a továbbiakban megjelenik Adam Smith, a baljós Thomas Malthus, David Ricardo, John Stuart Mill, egy hosszabb elemzés Karl Marx elmaradt apokalipszise címmel, s egy következő: Az elmaradt jutalom – Marxtól Marcuséig. Annak tükrében, meddig jutottunk az „igazságos” társadalom megteremtésében, némi csüggedéssel idézhető: „Szó, szó, szó.”

A már említett harmadik fejezet („merítenünk kell a premodern – keleti és nyugati – bölcsességek gazdag tárházából”) sokat ígérő felvezetése: „A felvilágosodás előtti közgazdasági gondolkodásról gyakran mondjuk, hogy mindenfajta bigott és ostoba katyvasz. Ám a modern kor kudarca, hogy az utópisztikus ígéretet beváltsa, kevésbé szigorú színben tünteti fel ezeket az 'ostobaságokat'. Ma már világos, hogy a kapitalizmus önmagától nem lesz képes valamilyen nemesebb dologgá fejlődni. Ha magára hagyják, az igények generálásának

gépezete tovább zakatol – céltalanul és reménytelenül. Foglalkozunk tehát ismét ezekkel a félig elfeledett alakokkal; talán éppen ők lesznek képesek arra, hogy segítsenek nekünk megtalálni a kivezető utat ebből a mostani zsákutcából.” Belőle egyetlen részletet hozunk ide: „Arisztotelész nézetei a jó életről, meglehetősen provinciálisak, ám az előfeltevését, hogy létezik jó élet, és hogy a pénz csak eszköz a jó élet élvezetéhez, valamennyi nagy világcivilizáció osztja, a mienkét leszámítva. Arisztotelész rigorózan kidolgozta ezt az előfeltevést, és ennek eredményeképpen létrehozott egy olyan intellektuális keretet, amely felhasználható a radikálisan különböző etikai ideálok számára. A judaizmus, a kereszténység és az iszlám mindegyike fel tudta ezt a keretet használni; a párhuzamok még olyan távoli civilizációkban is fellelhetők, mint India és Kína. E széles körű konszenzust figyelembe véve inkább az tűnik anomáliának és szorul magyarázatra, hogy mi mennyire ragaszkodunk a vagyongyarapításhoz mint önmagáért való célhoz.” Igen, akár innen, akár a józan ész felől közelítve, nagyon is úgy tűnik, hogy magunk vagyunk az anomália.

„Az előzőekben azt fejtegettük, hogy függőségünk a fogyasztástól és a munkától elsősorban azért tart mind a mai napig, mert a közéleti vitákból lényegében nyomtalanul eltűnt a jó élet koncepciója. Hol van már a Keynes és Virginia Woolf által elképzelt igény és óhaj, az évi ötszáz font és egy saját szoba? Ebből már semmi nem maradt, a helyét, mint legfontosabb ambíció, átvette az igazodás 'a szomszéd Jonesék' változó szerencséséhez. Ha szeretnénk ismét megérteni, mit is jelent az 'élég', akkor újra meg kell tanulnunk, hogy feltegyük a kérdést: mit jelent a jó élet?” Így indítják A jó élet összetevői c. fejezetet, amely erősen filozofikus elemző gondolatmenettel keresi a választ. A benne leírtak szükségképpen értékválasztásokat jelentenek, ezért kisebb-nagyobb részben valamelyest vitathatók is lehetnek. Pl. a szerzők szerint „Az alapvető javak egyetemesek”, ami maga is sommás, s ezért eléggé ingatag állítás – legfeljebb csak nagyon szűk értelmezési tartományban áll meg. Amint írják: „Melyek tehát azok a javak, amelyek a mi értelmezésünk szerint alapvetőnek tekinthetők? Hét ilyet azonosítottunk be, de nem állítjuk, hogy listánk végleges lenne.” Közülük egyet emelünk ki: „Biztonság. Biztonságon azt értjük, hogy az egyén joggal várhatja el, élete többé-kevésbé a megszokott mederben folyjon, és eközben ne kelljen tartania háborútól, bűnözéstől, forradalomtól vagy más társadalmi és gazdasági megrázkódtatástól.” Messze nem szójáték, hanem kőkemény realitás azt mondanunk, hogy ez eleve csak akkor teljesül, ha „a megszokott meder” a változásokhoz való állandó alkalmazkodást jelenti, beleértve sok egyéb közt az élethosszig tartó tanulást, az alkalmazkodást az életvitelben, és a modern gazdaság hánykolódásainak elviselését. S ott van, ami forrása a fejlődésnek, ám aligha az előzőek szerinti biztonságnak: modern korunk egyik mindinkább alapvető hatásától, a „teremtő rombolás”.

S az utóbbi évtizedek egyik különösen éles kérdéséhez: „Ha azt állítjuk, hogy az egyén legfontosabb feladata, hogy jó életet éljen, akkor azt is mondjuk, hogy az államé viszont az, hogy tegyen meg minden tőle telhetőt, hogy biztosítsa minden állampolgára számára a jó élet feltételeit. A 'minden tőle telhető' fontos megszorítás. Az egészség és a barátság gyak-

ran szerencse dolga; a személyiség, a tisztelet és szabadidő részben az érintett adottságaitól függ. Ám az államnak valóságos és fontos szerepe van abban, hogy létrehozza azokat az anyagi feltételeket, amelyek közepette ezek vagy más javak virágozhatnak. A feltételekről beszélve nemcsak az ország által létrehozott gazdagság általános szintjére, de annak igazságos elosztására, továbbá a bölcs költségvetési politikára és még sok minden másra is gondolunk. A többi az egyének és a civil intézmények dolga. Keynes kifejezését átfogalmazva az állam nem a civilizáció, hanem a civilizáció lehetőségének az őre.”

A megoldás keresését célzó, Ha kilépünk a mókuserékből c. fejezetben foglalkoznak természetesen a szociális piacgazdasággal („A szociális piacgazdaság elmélete megkönnyítette az Európai Unió társadalmi modelljének létrejöttét is”) s a protestáns Új Liberalizmussal is – amely nagyon nem hasonlít a mai, a gazdaságpolitikában érvényesített liberalizmusra. Sarkos megállapításuk: „A kapitalizmus közelmúltban kirobbant válsága teret adott valamennyi antikapitalista indulat fellángolásának, de alternatív ideológia nem jelent meg. A piaci individualizmus továbbra is az egyetlen uralkodó ideológia.” (S tény, hogy az individualizmus útján dezintegrált társadalom a legkönnyebb préda minden hódító számára.) A fejezet eleje egy elgondolkodtatóan időszerű idézettel szolgál. XIII. Leó 1891-ben kiadott Rerum Novarum címet viselő enciklikájából (amelynek alcíme: A munkáskérdésről) idézik: „Lassanként odáig jutottunk, hogy korunk a munkásokat magára hagyta és védtelenül kiszolgáltatta a munkaadók embertelenségének és korlátlan nyereségvágyának. Növelte a gondot a telhetetlen uzsora, amelyet az Egyház ugyan sokszor elítélt, de fősvény és nyereségvágyó emberek – bár más formában – változatlanul űznek tovább. Ehhez járult még, hogy a termelés és szinte a teljes kereskedelem egy kisebbségnek jutott a hatalmába, úgyhogy néhány dúsgazdag ember a szegények hatalmas tömegeire rakhatta a szolgaság jármát.” Merjük-e állítani, hogy korunk a jó irányban már messze eltávolodott mindettől? Ha nem, ez még inkább kitűnő vonatkoztatási pontokat ad a szerzők e fejezetben felvázolt „intézkedési javaslataihoz”.

Mennyi az elég? Tartunk attól, hogy a további ismertetéssel terjedelemben már messze túllépnénk a *túl sok* demarkációs vonalán. Ám magában a könyvben semmi sem túl sok, érdemes mindent elolvasni.

Dr. Osman Péter

Fred Vogelstein: Apple vs. Google. Hogyan forradalmasítja életünket a gigászok harca.
HVG Könyvek, 2014; ISBN978-963-304-167-3

A könyv egy egészen különleges történetet mond el, amely csak korunkban játszódhat. Két rendkívül innovatív, a szó legszorosabb értelmében korszakalkotó, és ezzel globális óriássá nőtt cég harcát egy olyan világ feletti uralomért, amelyet ők maguk és még néhány hozzájuk hasonló teremtett meg, gyökeres átalakítással és forradalmian új elemekkel teljesen új minőség szintjére emelve szinte mindent, ami addig volt.

Tökéletesen találó a könyv eredeti címe: „Dogfight (ádáz párharc, közelharc vadászgépek között – Osman P.): How Apple and Google Went to War and Started a Revolution (hogyan szállt háborúba az Apple és a Google, s indított forradalmat)”.

Vogelsteinről és kompetenciájáról az Amazon.com elmondja: A nagyhírű Wired magazin külsős szerzője; az ebben a könyvében felvonultatott megszólaltatások és betekintések több mint húsz év tapasztalatát tükrözik az üzlet és a technológia összefonódásáról San Franciscóban, New Yorkban, New Havenben és Los Angelesben. A Wired számára (amely azt mutatja be, hogyan hatnak a felemelkedő új technológiák a kultúrára, a gazdaságra és a politikára) igen sokat írt a Szilícium-völgy technológiai óriásai közti súlyos csatákról. A Wired előtt a Fortune magazin csapatában dolgozott, krónikásaként annak, hogyan emelkedett fel a Google az internetes jövedelmeknek és start-up tevékenységeknek az előző évtized elején végbement általános fellendülése közepette.

A könyv mögötti történet eretnek olvasata is lehet Alexander Pope híres Newton-sírfelirata parafrázisaként: a teremtésemleket egyik modern változata szerint a Teremtő az alapfeltételeket hozta létre, amelyeken a fejlődés kibontakozott. A Teremtő mintha a múlt század közepe táján túl unalmasnak találta volna a világot, s ezért mondá: legyen Bill Gates, Steve Jobs, Sergey Brin és Larry Page – s megszülettek az új alapfeltételek...

Nézzük, hogyan összegzi Vogelstein e háború tétjét előszavában:

„Két egymással kardoskodó vállalat és befolyásos vezetőik csatározásai rendszerint remek alapanyagot szolgáltatnak egy nagyszerű újságcikkhez, de ritkán jelentenek ennél többet. A Google és az Apple harcának jelentősége azonban jóval nagyobb ennél. Nehéz forradalmibb eszközt elképzelni az okostelefonnál, amely miatt a két cég csatározni kezdett egymással. Az okostelefon alapjaiban változtatta meg az információhoz való hozzáférési lehetőségeink, valamint annak feldolgozásának módját, ez pedig olyannyira átformálja világunkat, hogy azt még elképzelni se könnyű. Gondoljunk csak bele, milyen hatása van külön-külön a könyvnek, az újságnak, a telefonnak, a rádióknak, a magnóknak, a fényképezőgépnek, a videokamerának, az iránytűnek, a televíziónak, a videomagnóknak és a DVD-nek, és még vegyük hozzá a számítógépet, a mobiltelefont, a videojátékokat és az iPodot! Az okostelefon mindezeket jelenti egyetlen, zsebre vágható eszközbe sűrítve. Radikális változásokat idéz elő az oktatásban, az orvos-beteg kapcsolatban, a közlekedésben és a világ felfedezésében. Teljesen új módon kapcsolódunk ki, és férünk hozzá a különféle tartalmakhoz. Ez most

kicsit úgy hangzik, mintha Steve Jobs mondta volna valamelyik híres termékbemutató előadása során, viszont nincs benne semmi túlzás.”

„A fentiek egyben azt is jelentik, hogy az Apple és a Google küzdelme nem csupán két jól menő vállalat közötti közönséges csetepaté, hanem korunk meghatározó üzleti párviadala. Ugyanolyan inflexiós pont, mint a személyi számítógép feltalálása, a böngészők megjelenése, vagy amikor a Google újra feltalálta az internetes keresést, vagy a Facebook létrejötte. A technológia, a média és a kommunikáció kapcsolatának újraírása, illetve megreformálása közben az új területet uralni vágyó hatalmas cégek közül két vállalat nyílt háborúban áll egymással. Ez a történet bizony határozottan emlékeztet a Szilícium-völgyben vívott korábbi csatákra, például amelyet az Apple és a Microsoft vívott az 1980-as években, vagy a Microsoft és a Netscape közötti küzdelemre, amely az 1990-es években zajlott. A tét azonban ma összehasonlíthatatlanul nagyobb. ... Itt nemcsak arról van szó, hogy a Szilícium-völgyben megvívott korábbi csatákhoz képest sokkal több pénzt lehet nyerni vagy veszteni az Apple és a Google párviadalában, hanem arról is, hogy ezt a küzdelmet a ’győztes mindent visz’ elve határozza meg. Miért van ilyen érzésünk? Mert nemcsak azért folyik a küzdelem, hogy melyik félnek van a legmenőbb és leginkább kelendő új eszköze, hanem azért is, hogy ki ellenőrzi azokat az online áruházakat és közösségeket – az ún. felhőt –, ahová ezek az eszközök kapcsolódnak.” (Itt álljunk meg egy józan töprengésre! Az a bizonyos „felhő” korunk csodálatos és mérgezett ajándéka: életünk mind nagyobb részét intézzük infokommunikációs eszközeink segítségével, s jóságos szolgáltatók révén ennek mind nagyobb része abban a felhőben, illetve általa történik, levéve vállunkról az egyébként szükséges technikai eszközök és programok beszerzésének terhét. Ez azonban azt is jelenti, hogy a saját dolgainkhoz csak akkor férünk hozzá, ha a felhő „működik”, s – nem mellesleg – ha van internetkapcsolatunk, és hogy védelem ide vagy oda, azokhoz bizony más is hozzáférhet. Bizony, kétszeresen is kiadjuk magunkat egy tál csábító informatikai lehetőségért!)

„A tét hatalmas. Az elkövetkező években az információnak tekinthető dolgok legnagyobb hányada – a hírek, a szórakozás és a kommunikáció – az Apple vagy a Google platformján keresztül fog áramlani. Túl kategorikus lenne e kijelentés? De hiszen már ma is ez a helyzet. Manapság ugyanannyi időt töltünk a neten, mint amennyit tévészésre fordítunk, a netezéshez pedig egyre többször használunk okostelefonokat és táblagépeket. Gondoljunk csak bele, mennyi időt töltünk azzal, hogy bámuljuk a telefonunkat vagy a táblagépünket – nem csak akkor, amikor válaszolunk emailjeinkre, olvassuk a híreket, facebookozunk, tweetelünk, videózzunk, játszunk vagy csak böklászunk a neten. Számítsuk hozzá a metrón, a liftben, a sorban állásnál, a piros lámpánál vagy akár a mellékhelyiségben töltött időt is! Gondolkodjunk el rajta: Ki felügyeli, hogy mit láthatunk a tévében? A kábelszolgáltatónk. És ki felügyeli azt, amit az okostelefonunk képernyőjén látunk? Végző soron az Apple és a Google. ... Nincs még két olyan cég a világon, mely annyi embert lenne képes elérni, mint az Apple és a Google. Nem beszélve arról, hogy még ennél is kevesebbnek van annyi pénze, mint amellyel ők rendelkeznek. ... Bármekkora hatalma legyen is a Facebooknak, az Ama-

zonnak, a Netflixnek és a Microsoftnak, híreiket, szórakoztató tartalmaikat és kommunikációs szolgáltatásaikat nagyrészt két vállalat, az Apple és a Google platformjain keresztül tudják eljuttatni az egyre nagyobb, okostelefonokat és táblagépeket használó közönségükhöz. Ebből az következik, hogy az Apple és a Google küzdelme nemcsak a Szilícium-völgy jövőjéről szól, hanem a New York-i és a hollywoodi média és kommunikációs szektor jövőjét is meg fogja határozni.” (Márpedig a szórakoztató-, valamint a tömegkommunikációs ipar – amely mindinkább egy és ugyanaz – szerepe és valódi jelentősége mára messze túlnőtt azon, amit az elnevezésük sugall. Tudjuk, mekkora hatalmat ad ma a tömegek befolyásolásához, s ezzel a politika szereplői felett is.)

A harc állásáról: „Az 1997-ben még a csőd szélén egyensúlyozó Apple mára a világ egyik legnagyobb és legnyereségesebb vállalatává nőtte ki magát. Mindez akkora kolosszussá tette a céget, amely még Jobs ambícióit is túlszárnyalta. Az Apple mégis úgy viselkedik, mintha ostrom alatt álló erődítmény lenne – merthogy minden sikere ellenére valójában az is. Attól a pillanattól kezdve ugyanis, hogy a Google 2007 végén bemutatta az Android mobil operációs rendszert – a mobiltelefonok és más mobil eszközök világa fölötti uralom megszerzésére vonatkozó tervével egyetemben –, nemcsak hogy megpróbált versenyre kelni az iPhone-nal, hanem azt sikeresen meg is tette. Az Android népszerűsége 2010 óta robbanásszerűen nő, olyannyira, hogy az Applenek szembe kellett néznie azzal a számára meghökkentő ténnyel, hogy jelenleg több okostelefon és táblagép működik Android szoftverrel, mint ahány iPhone, iPad és iPod Touch az Apple iOS szoftverével. 2012-ben már arról folyt a vita, hogy vajon az iPhone még mindig a legnépszerűbb okostelefon-e. Egyes kimutatások szerint ugyanis 2012 harmadik negyedében a Samsung már több androidos Galaxyt adott el, mint ahány iPhone-t az Apple értékesített. 2012 végén aztán az Apple véget vetett a „kié a legnépszerűbb okostelefon” vitának azzal, hogy piacra dobta az iPhone 5-öt. Egyre inkább kérdéses azonban, van-e még ennek egyáltalán bármi jelentősége. A két platform közötti különbség ugyanis egyre inkább elmosódik, és pusztán néhány szerkezeti-nek mondható eltérés fedezhető fel közöttük. Az Apple maga gyártja az iPhone valamennyi elemét, a hardvert és a szoftvert egyaránt (bár Kínában szerelteti össze a készülékeket). A Google az androidos telefonoknak csak a szoftverét adja, a hardvergyártást pedig átengedi a különböző mobiltelefon-gyártóknak, amilyen például a Samsung. Ám ma már mindkét platformnak ugyanannyi előnyös és hátrányos tulajdonsága van: az Apple-féle használata kicsit könnyebb, kínálata azonban csupán három termékre, az iPhone-ra, az iPadre és az iPod Touchra terjed ki. A Google platformja sokkal többféle telefont kínál, a készülékek tudásukat tekintve gyakran az Apple előtt járnak, ugyanakkor hiányzik belőlük az Apple felhasználói felületének kifinomultsága. Viszont mindkét platform termékei egyformán megjelennek a világ nagy telefontársaságainak kínálatában, és – az Apple-boltokat leszámítva – ugyanazokon a helyeken lehet őket megvásárolni is.”

A két cég viszonyáról: „Jobsnak és az Apple többi vezetőjének semmi sem fájt jobban, mint az, hogy látniuk kellett, milyen gyorsan és milyen sok oldalról került veszélybe az

Apple piaci dominanciája. Jobs úgy vélte – és az Apple vezetői ezt ma sem gondolják másként –, hogy a Google és az androidos közösség csalással érte el sikereit. Azt gondolják, a Google vezetői úgy tudták létrehozni az Androidot, hogy ellopták az Apple szoftverét, a legnagyobb androidos készülégyártó, a Samsung pedig az Apple terveit lemásolva rakta össze az elképesztően sikeres Galaxy telefonjait. Úgy érezték, elárulják őket. 2007 elején, amikor az iPhone-t bemutatták, az Apple és a Google többek voltak egymás számára, mint egyszerű üzleti partnerek, hiszen szellemi szövetségesei is voltak egymásnak – egyfajta jin és jang a technológiai forradalomban. Az amerikai üzleti élet nem sok olyan szövetségi viszonyt ismer, amely ennyire szoros lett volna, mint az övék. Az Apple nagyszerű készülékeket gyártott, a Google pedig nagyszerű szoftvereket. A Google alapítói Jobsot tekintették mentoruknak. Eric Schmidt, a Google akkori vezetője ott ült az Apple igazgatótanácsában. Közös volt az ellenségük is, a Microsoft. Vagyis minden adott volt hozzá, hogy hosszú és boldog házasságban reménykedjenek. Aztán, ahogy egy házasságban általában lenni szokott, a kapcsolat egy idő után megfáradt. Titkolózni kezdtek egymás előtt. Ígéreteket szegtek meg. Majd pedig harcba kezdtek egymással. Amikor 2011 októberében Jobs meghalt, még volt remény arra, hogy a párviadal személyes jellegének alábbhagyásával előbb utóbb megnyugodjanak a kedélyek, és hogy az Apple új vezérigazgatója, Tim Cook az érzelmi motívumok kizárásával megoldást találjon a vita rendezésére. Azóta viszont az Apple csak még agresszívabb lett, és még komiszabb módon viselkedik a Google-lal. Jelenleg is legkevesebb hét országban folynak szabadalmi perek tucatjai az Android-közösség, leginkább a Samsung és a (könyv írásának idején még a Google tulajdonában álló) Motorola ellen. 2012 nyarán, példátlan módon, a Google androidos telefonjainak legnagyobb forgalmazója, a Samsung elleni vitáját az Apple a San José-i esküdtbíróság elé vitte, amely 1 milliárd dolláros – a Samsung fellebbezése miatt jogerőre még nem emelkedett – kártérítést ítélt meg számára. 2012 szeptemberében az Apple beszüntette a Google Maps alkalmazás előre telepítését az iPhone készülékeken. Ehelyett saját alkalmazására cserélte le azt, annak ellenére, hogy rengeteg fogyasztó tett panaszt a silány minőség miatt. Úgy tudni, az Apple saját videomegosztó fejlesztésén is dolgozik, a Google tulajdonában álló YouTube ellenében. Az Apple még a Google iPhone-okon található egyes keresőtechnológiáit is elkezdte felváltani ősellensége, a Microsoft keresőtechnológiáival.”

A két cég stratégiájáról Eric Schmidt 2010-ben ezt nyilatkozta a szerzőnek: „Stevenek megvan a maga sajátos módszere, amivel az Apple-t irányítani akarja, és ez megegyezik a 20 évvel ezelőttivel: az Apple a zárt rendszerek zseniális feltalálója. Nem akarják, hogy az engedélyük nélkül más is használja a platformjukat. A zárt platform előnye, hogy minden egy kézben tartható. De a Google történetesen abban hisz, hogy jobb a nyitottság, mert több lehetőséget, nagyobb versenyt és szélesebb fogyasztói választékot teremt.” És „2012 végén pedig Schmidt így nyilatkozott: 'Megszakítások mindig is voltak [az Apple-höz fűződő kapcsolatunkban]. Kétségtelen, hogy szeretnénk volna, ha használják a Mapset. A YouTube-ot leszedték a kezdőképernyőről [az iPhone-éról és az iPad-éról]. Azt viszont nem igazán ér-

tem, hogy miért.’ Azt is hozzátette ellenben, hogy bármilyen nézetkülönbségeik is vannak, a Google és az Apple közötti konfliktusok egyike sem olyan súlyos, mint ahogyan a média beállítja. ’A sajtó szeret úgy írni a versenyről, mintha zöldfülű ifjak között folyna: »Nálam is van fegyver, nálad is van fegyver. Melyikünk ló először?« A felnőttek azonban oly módon irányítják üzleti tevékenységüket, mint ahogy egy országot szoktak vezetni. Vannak köztük viták, de ettől még javában üzletelnek egymással. Nem dobálnak Molotov-koktélokot egymásra.’”

A Google mostani harcmodora pedig: „A Google jelenleg olyan dolgokkal foglalkozik, amelyre kevesen számítottak: mindenféle előzmény nélkül szórakoztatóelektronikai termékeket gyárt, és egy új hadszíntéren, otthonainkban kel versenyre az Apple-lel. A Google-nak minden eszköze megvan hozzá, hogy ne csak az Android szoftverével működő mobiltelefonok lelkes híveivé tegye a felhasználókat, hanem hogy elérhesse őket, bármerre járjanak is.”

Vogelstein vázolja, hogy minden, ami e cégek felemelkedéséhez és mai pozíciójához vezetett, azon múltott, hogy egy kritikus elágazásnál milyen irányba fordul a technikai fejlődés, s vele az infokommunikációt felhasználó ágazatok: „Két évtizeden keresztül – az 1980-as, 1990-es években – a média világának ünnepezt vezetői igyekeztek a legjobb technológiák hadrendbe állításával megtalálni helyüket az általuk vizionált új világban. Több százmilliárd dollárt fordítottak egymás felvásárlására, hogy még erősebbek lehessenek... A média és kommunikációs guruk mind azt jóstolták, hogy a konvergencia a személyi számítógépek szintjén fog bekövetkezni, vagyis tévéműsorokat biztosító berendezéseik (például a set-top boxok) fogják végső soron felülegyelni a személyi számítógépeket is. A szoftverguruk – mindenekelőtt a Microsoft és Bill Gates – továbbá azt is jóstolták, hogy a személyi számítógépek fogják átvenni a tévé szerepét, ám ehelyett az érintőképernyős okostelefonok és táblagépek irányítják a változásokat. Két olyan eszköz tehát, amelyet csak nemrégiben találtak fel. A tévékészülékkel az a gond, hogy képtelenség rajta dolgozni, a PC-vel pedig az, hogy nem éppen szórakozásra találták ki. Az okostelefonok és a táblagépek azonban – hordozhatóságuk és könnyű kezelhetőségük miatt – nap mint nap bizonyítják, mennyire tökéletesen elegyítik a két funkciót. Sorban állás közben vagy egy taxi hátsó ülésén utazva eszünkbe sem jutna, hogy elővegyük laptopunkat azért, hogy játsszunk egy kicsit, vagy pusztán azért, hogy filmet nézzünk rajta. Az okostelefonnal és a táblagéppel viszont gyakran tesszük ezt. A hordozhatóság érdekében hajlandóak vagyunk a kompromisszumra a képernyő méretét illetően, mivel a korábbi hordozható eszközökkel ellentétben más kompromisszum megkötésére nincs szükség. Igaz, hogy az okostelefon és a táblagép képernyője általában kicsi, viszont a legtöbb tévékészülék képernyőjénél élesebb, nem beszélve arról, hogy akkumulátoraik egész nap bírják a strapát, bekapcsoláskor pedig azonnal használhatók.” (Ehhez azért „meg kellett teremteni” azokat a felhasználókat is, akiknek természetes, de legalábbis elfogadható, hogy ekkora képernyőkön néznek műsorokat, képeket, elveszítve a látótér betöltésének vizuális élményét. Valójában ilyesfajta igénytelenséget kellett normává tenni – akárcsak az írásos

kommunikációban az SMS- és a Twitter-nyelvezet használatával, amely elég kevés teret ad a kifinomult stílusnak.)

És: „A könyv végére érve körvonalazódik majd, hogy szerintem ki lesz az Apple–Google-párviadal győztese. De addigra akkora tiszteletet ébreszt majd az olvasóban is az a tömérdek erőfeszítés, melyet mindkét fél tesz már pusztán azért, hogy játékban maradjon, hogy tiszta szívvel talán már nem is fog tudni szurkolni egyikük győzelméért sem. (Ez az olvasó itt pironkodva bevallja: ő sokkal inkább annak szurkol, legyenek még jobban használhatók és minél olcsóbban megvehetők ezek a csodaeszközök, bárki készíti is őket – Osman P.) Amikor nekifogtam e könyvnek, egyáltalán nem gondoltam rá, mennyire nehéz azokat a termékeket kigondolni és összerakni, amelyeket a bemutatói során Steve Jobs egy lezser mozdulattal húzott elő a zsebéből. Bárhol dolgozzunk is, legyünk akár a Google, az Apple vagy más cég szakemberei, egy dologban minden bizonnyal egyetértünk: olyan termék létrehozása, mely megváltoztatja a világot, nem egyszerűen csak munka, hanem valódi felfedezőút. Az utazás résztvevőinek pedig nem pusztán fárasztó ez az út – ami más munkák esetében is előfordul időnként –, hanem mentálisan és fizikailag is roppant kimerítő, sőt sokak számára egyenesen traumatikus hatású. Jobs részben annak is köszönhetette legendás vezetői hírnevét – és azért is válhatott ünnepezt személyiséggé világszerte –, mert oly sikeresen rejtette el mindezt a világ elől. Elhitette, mennyire pofonegyszerű az innováció. (Ez igencsak sajátos állítás. Megkockáztatjuk: a gondolkodó ember igen erős lebecsülése azt feltételezni, hogy ne érezze rá, mekkora teljesítményt nyújtanak ezek az eszközök, és mekkora szellemi teljesítmény lehetett azok létrehozása. Ez akkor is így van, ha e szellemi teljesítménynek az a része, amely a gyártás létrehozásához kötődik, s amiről Vogelstein is sokat ír itt, valóban rejtve marad előle – Osman P.) De most, hogy Steve Jobs már nincsen köztünk, olvasni fogjuk majd e könyv lapjain, hogy nem kevés mérnök van, akik igenis szeretnék, hogy a világ végre megtudja, milyen is valójában az, amikor az ember megváltoztatja a világot. A munka kezdetétől egészen addig, amíg a fogyasztók is kezükbe vehették végre a készülékeket, rengeteg vita, ordibálás, hátbatámadás, csalódás, pánik és félelem kísérte végig a ma már oly egyszerűen beszerezhető okostelefon és táblagép megszületését. A munkában részt vevő mérnökök igenis szeretnék, ha mi is tisztában lennénk vele, hogyan is nézett ki kezdetben az iPhone- és az Android-projekt, így az lesz a legjobb, ha én is ott kezdem a történetet, ahol illik: a legelején.”

(Ó, de hiszen az ember nem ilyen szerény. A fejlesztés csodálatos játék, és kevés jobb érzés van, mint érezni az intellektuális győzelem ízét. Ám emellett a fejlesztő az elismerést is akarja. Azok a „mérnökök”, s velük a szoftverfejlesztők, a dizájnerek és a többi kreatív résztvevő azt is akarják, hogy a világ lássa, hogy milyen óriási, amit létrehoztak, hogy – amint Jobs is célul tűzte ki – valóban megváltoztatták a világot. S hogy tényleg milyen óriási, gondolkunk bele: a hatvanas évek közepén még tárcsás telefonkészülékeink voltak, természetesen csak vezeték hálózatokkal, és a modernizálást az jelentette, hogy az 1967-es fejlesztésű készüléknek, a CB-667-nek színes műanyag háza volt. Valódi nagy innováció volt, amikor

a hajdani Mechanikai Művek úgy negyven éve létrehozta a tárcsát helyettesítő 12 gombos klaviatúrájú telefont. A hagyományos kábelekkel működő vezetékes telefonvonalak átviteli sávszélessége pedig 3-3,5 kHz volt.)

Néhány további részlet a könyvből, a meghatározó mozzanatokból, fordulatokból:

A mindent eldöntő fejlemény kétségkívül az iPhone volt. Ám „Az igazsághoz azonban hozzátartozik, hogy az iPhone-fejlesztés egyáltalán nem úgy indult, mint az Apple ’következő nagy dobása’. Ugyanis Jobs-ot először rá kellett beszélni, hogy csináljanak egy telefont. Ez szinte attól a pillanattól kezdve beszédtema volt Jobs közvetlen munkatársai között, hogy 2001-ben piacra dobták az iPodot. A koncepció egyértelmű volt: miért kellene a fogyasztóknak két-három eszközt maguknál tartaniuk, ha emailezni, telefonálni vagy zenét hallgatni szeretnének, amikor mindezt egyetlen készülékkel is megtehetnék? Viszont Jobs és csapata akárhány alkalommal vizsgálta meg a felvetést részleteiben is, az mindannyiszor öngyilkos akciónak tűnt. A telefonok csipjei és az általuk használt sávszélesség túlságosan lassúak voltak ahhoz, hogy bárki böngészhessen velük a neten, és mobilkapcsolaton keresztül töltsön le zenét vagy videót.” És „A legrosszabb az volt az egészben, hogy ha az Apple mobiltelefont szeretett volna gyártani és értékesíteni az Egyesült Államokban, úgy kellett volna táncolnia, ahogy az amerikai mobiltelefon-szolgáltatók füttyülnek. Akkoriban a Motorolához hasonló mobiltelefon-gyártók az Egyesült Államok high-tech rabszolgái voltak. A szolgáltatók marketingre fordított pénzeszközeitől függött, képesek-e a fogyasztókat az üzletekbe csalogatni, és ha mindez sikerült, akkor pedig attól, mennyire tudják az értékesítési ár támogatásával a szolgáltatók megfizethetővé tenni a készülékeket a fogyasztók számára. Ezért a gyártók kénytelenek voltak beletörődni abba, hogy a szolgáltatók minden egyes telefonfejlesztésükbe beleszóljanak. Ha a gyártók esetenként mégis megpróbálkoztak kibújni ez alól, mindig ugyanazt a választ kapták: ’Nem kell feltétlenül ránk hallgatni, viszont akkor nem biztos, hogy támogatjuk majd a telefon árát, nem biztos, hogy reklámozzuk majd, sőt az sem biztos, hogy a hálózatunkon keresztül egyáltalán forgalmazni fogjuk.’ Ezek után persze hogy beadták a derekukat. Jobs személyes sértésnek vette az üzletkötésnek ezt a módját, és nem kért belőle ... nem volt hajlandó több százmillió dollárt kiadni pusztán azért, hogy aztán egy csapat öltönyös fazon mondja meg neki, milyen legyen a telefonja, és azt hogyan adja majd el másoknak.” És igaza lett, mint a hajmeresztően merész üzleti húzásával majdnem mindig: „Az iPod 2004–2005-ös kirobbanó sikere – 2004-ben 8,2 milliót, míg 2005-ben további 32 milliót értékesítettek belőle – példa nélküli magasságokba emelte Jobs mind az üzleti, mind a kulturális szférában megnyilvánuló ikonikus státusát” – s vele természetesen cége üzleti súlyát.

Amint olvashatjuk, most már a mobilszolgáltatók kezdtek futni utána: „A Cingular (belőle lett két fúzió után az AT&T – Osman P.) felső vezetői arra számítottak, hogy ha összeállnak az iPod feltalálójával, az a saját cégükről kialakult képet is átformálja majd a vásárlóknak. ... A Cingular pedig igencsak fente a fogát az új vásárlóknak arra a valószínűsíthető áradatára, amely akkor érkezne hozzájuk, ha egy olyan forradalmian új telefon mobilszolgáltatójává

válhatnak, mint amilyen az iPod. Egy vezetőjük, aki részese volt az üzletnek, 2008-ban az alábbiakat nyilatkozta: 'Jobs volt a király! Igazi nagymenő! Tudja, vannak azok az egyetemi felmérések, amelyek során megkérik a srácokat, nevezzék meg azt az egyetlen dolgot, ami nélkül nem tudnának élni. Nos, húsz éven keresztül mindig a sör vitte el a pálmát, most meg tessék, az iPod győzött! Nem csoda, ha mind úgy gondoltuk, ebben a fickóban kell lennie valaminek... Valószínűleg ez sokszorozta meg az energiánkat annyira, hogy nyélbe tudtuk ütni az ügyletet.'” Vogelstein sok műszaki részlettel számol be a rendkívül kemény fejlesztési küzdelemről, amely az iPhone kirobbanó sikerét meghozta. A Jobsról szóló könyvekből tudjuk, milyen lehetetlen győzelmekre tudta ösztönözni-hajszolni a csapatait – itt azt is látjuk, hogyan tett hasonlókat a beszállítóival. Az érintőképernyő például természetesen szuperkemény üvegből kellett, mert egy Apple-készülék „arcát” nem csúfíthatják a műanyagra jellemző karcolások. A Corning cégnek volt egy ilyen, katonai célú fejlesztése, amelynek gyártásával azonban megrendelés hiányában évtizedekkel korábban leállt. „Jobs azt akarta, hogy azonnal fogjanak hozzá a gyártáshoz, és meggyőzte Weekset (a Corning vezérigazgatóját – Osman P.), hogy hat hónapon belül egészen biztosan le tudja majd szállítani a szükséges mennyiséget. Weeks Jobs életrajzírójának, Walter Isaacsonnak (L. Walter Isaacson: Steve Jobs, Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 2012/1. sz. – Osman P.) hitetlenkedve mesélte, hogy mire nem volt képes Jobs rávenni őt. 'Legyártottunk egy olyan üveget, amelyet korábban még soha senki. A legjobb kutatóinkat és mérnökeinket állítottunk rá a feladatra, és megoldottuk.'”

S hogy mivel lehet egy vérbeli fejlesztőt hihetetlenül nehéz feladathoz csábítani? Az iPhone-fejlesztés vezetője engedélyt kapott, hogy más részlegekből hozzon magához embereket, maga a projekt viszont cégen belül is szupertitkos volt. (Annak is kellett lennie, hogy megőrizhessék és teljes mértékben kiaknázhassák a meglepetésszerű piaci megjelenés minden erejét és lehetőségét a versenytársakkal szemben is.) Íme a visszaemlékezése: „Steve nem engedte, hogy a szoftverfejlesztésre kívülről vegyünk fel bárkit, ám szabad kezet adott a cégen belül, ahonnan azzal dolgozhattam, akivel csak akartam. Tehát bevittem a delikvenseket az irodámba, leültettem őket, és azt mondtam nekik: 'Elsőrangú kolléga vagy, és minden teljesen frankó a mostani munkáddal. De szeretnék a figyelmedbe ajánlani egy másik projektet. Azt nem mondhatom meg, hogy mi ez. Csak azt mondhatom, töménytelen estéről meg hétvégéről kell majd lemondanod, és hogy keményebben fogsz dolgozni, mint eddig bármikor az életedben.'”

Ha versenyt írnának ki „a világ legfurább nagyvállalata, ám zseniálisan fura” címért, azt minden bizonnyal a Google nyerné utcahosszal. (L. David A. Vise & Mark Malseed: A Google sztori, Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 2009/5. sz. és Bernard Girard: A Google-modell – A menedzsment forradalma, Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 2010/5. sz.) Vogelstein úgy írja le, hogy a cégnél az innovációs munkát segítő káosz uralkodik, ami szintúgy nem épp mindennapi jelenség.

„E körülmények egy minden részletre odafigyelő, de mégis kaotikus munkahelyé tették a Google-t. Főleg, hogy 2005-ben még jó néhány technológiai projekt futott egyszerre, melyek közül többet is egymással szemben álló törekvések jellemeztek. Olyanok is előfordultak, amelyek annyira titkosak voltak, hogy csak pár felső vezetőnek volt tudomása róluk. A legtitkosabb és legambiciózusabb törekvés ezek közül a Google saját okostelefon-projektje, az Android volt. A Google (ezen dolgozó) közel 50 mérnökének szilárd meggyőződése volt, hogy jó úton haladnak ahhoz, hogy egy olyan forradalmian új készüléket tegyenek le az asztalra, mely örökre megváltoztatja majd a mobiltelefon-ipart. 2007 januárjára ezek a mérnökök már 15 hónapja dolgoztak a projekten. Átlagban heti 60–80 órás munkahét volt a hátuk mögött, amit javarészt kódírással és -teszteléssel, szoftverlicenc-tárgyalásokkal töltöttek, jó páran közülük pedig a megfelelő alkatrészek, szállítók és gyártók felkutatása érdekében folyamatosan utaztak. Immáron fél éve dolgoztak a prototípusokkal, és az év végére tervezték a készülék piaci bevezetését. Ám aztán jött Steve Jobs, hogy az iPhone bemutatásával ellopja előlük a show-t.” Mi lett mindebből és hogyan? Tessék elolvasni. Elkecseregett testvérharc, ám nagyon is termékeny, teremtő háború.

Kiemelést érdemel, hogy ebben a háborúban az Apple nehézfegyverzete részeként használta fel, támadásban és mások támadását megelőző erőfitogtatásként az iparjogvédelem eszköztára adta lehetőségeket. Vogelstein egy fejezetet szentel ennek. „Az Apple és a Google küzdelmének csúcspontja sokak számára 2012 nyarán volt. Csaknem háromévnnyi jogi manőverezés után az Apple-nek a bíróság előtt kellett szembenéznie egyik legnagyobb ellenfelével. Ez a bizonyos ellenfél azonban nem a Google volt, hanem a dél-koreai Samsung Electronics, amely épp annyira jó célpontnak bizonyult. (Ezt idéztük fentebb – Osman P.) A Google ellen közvetlenül indított pert nehéz lehetett volna megnyerni. A Google ténylegesen nem gyártott és nem értékesített Android-telefonokat, emellett a platformot is ingyenesen biztosította. De addigra már a Samsung volt az androidos telefonok és táblagépek legnagyobb gyártója. Mindezen oknál fogva a Samsung volt az iPhone és az iPad legnagyobb kihívója a piaci részesedésért folytatott harcban. 2010 óta az Apple három androidos készülékgyártót perelt be valamennyi fejlett ipari ország bíróságain. Ám egyik eljárás sem haladt annyira előre, mint a Samsung ellen folyó per, amely a San José-i Szövetségi Bíróság esküdtzéke elé került tárgyalásra.” És „Az, hogy az Apple a Samsungot a bíróság elé citálta, csak egy újabb módja volt Jobs és utódai Android elleni támadásának. A Samsung androidos telefonjai és táblagépei, valamint az iPhone és az iPad piaci részesedése közötti különbség eltűnőben volt, és nagy volt a valószínűsége annak, hogy az Apple és a Google előbb-utóbb „a győztes mindent visz” típusú háborúba fog bocsátkozni egymással. Az Apple úgy gondolta, hogy egy csúnya és jó hosszúra nyúló pereskedés lelassíthatja a Google és az Android fejlődését.”

Olvashatjuk: Jobs vezetésével az Apple tömegével szerzett szabadalmakat, ehhez nagyon tudatosan szabadalmaztatott mindent, amit csak lehetett, még hozzá három fő céllal. Az egyik az volt, hogy a sok különféle, olykor egymásnak ellent is mondó fejlesztési irányba

mutató szabadalmakból minél kevésbé lehessen kiolvasni, valójában merre is halad, mi felé törekszik a cég. A másik, hogy a szabadalmaival minél nagyobb területről szorítsa ki a versenytársait a hasznosítható megoldások halmazában. A harmadik, mutat rá Vogelstein, az elrettentés: erősen meggondolandó, célszerű-e megtámadni egy céget, amely ennyi szabadalmat tud harcba vinni egy ellentámadáshoz.

„Nem Jobs találta fel a multitouch technológiát, és az Apple-ön belül ezzel mindenki tisztában volt, ám nyilván továbbfejlesztette az iPhone-ba történő beépítésével, valamint több más innováció hozzáadásával, és Jobs ezeknek az újításoknak akart védelmet biztosítani. Úgyhogy ő csak az évszázados gyávanyúl-játék szabályait követte: el kell hitetni az ellenséggel, hogy elég őrült vagy hozzá, hogy ne térj ki előle – mindezt annak reményében, hogy ne is jusson eszébe kihívni téged. 'Ne felejtjük el, hogy ő (Jobs) volt a világ legjobb marketingszakembere' – mondta Heinen. (Nancy Heinen, aki 2006-ig az Apple vezető jogtanácsosa volt – Osman P.) Nem annyira a multitouch technológiát kellett feltalálnia, mint inkább meggyőznie a mobiltelefon-gyártó ipart: megvan a pénze és az akarata is, hogy hosszú ideig képes legyen védelmezni ezt a kijelentését a bíróság előtt. 'Más szóval üzenetet küldött... Van nálam egy jó nagy pöröly, és ha túl közel jössz hozzám, nem fogok habozni, hogy használjam. Ez egy üzleti stratégia. Voltak igazi innovációk az iPhone-ban, de távolról sem mi voltunk az elsők e területen. Úgyhogy ha nem az első vagy, nagyon észnél kell lenned, hogy minden lehetséges találmánnyal, funkcióval vagy aprósággal te állj elő elsőként, mert ez olyan világ, ahol csak így tűnhetsz ki a többi közül. Nem tudhatod, mi fog átjutni a tú fokán (azaz a szabadalmi hivatalon és a jogi úton való támadások esetében a bíróságokon), és azt sem, hogy a versenytársak mivel állnak elő ezen a területen.'”

Vogelstein elmondja: „Az Apple kontra Samsung perben született ítélet ügyvédek, vállalkozók és üzletemberek ideges reakcióhullámát váltotta ki, akik a jogi eljárás kiforgatásával vádolták meg az Apple-t. Úgy vélték, Amerika innovációs gazdasága hosszú távon nem lesz képes fennmaradni, ha efféle erőszakossággal kell szembenéznie. Az volt a probléma, hogy a technológiai fejlődés olyan gyorsan ment végbe, különösen a szoftverek területén, mely meghaladta az Egyesült Államok szabadalmi hivatalainak képességét, hogy megfelelően értelmezzék és elemezzék a beadványokat, és szabadalmi ügyekben hiteles döntéseket hozzanak.”

A dolgok jelenlegi állása szerinti epilógusnak is beillik, hogy „a győztes mindent visz” elve jelenleg a táblagépekre is szinte maradéktalanul érvényesül az ilyesfajta eszközök körében. A könyv területről-területre megmutatja, hogy hódították meg ezek az eszközök egyebek közt a sajtót, a könyvkiadást, hogy „A pilóták többé nem cipelték magukkal navigációs térképekkel, a különféle kifutópályákra vonatkozó adatokkal és időjárás-jelentésekkel megtömött terjedelmes táskáikat. Mindezek remekül elérték egy iPaden, ráadásul sokkal naprakészebb formában. Mivel a gyerekek jóval könnyebben el tudják sajátítani az iPad kezelését, mint a személyi számítógépekét, a pedagógusok hozzáláttak, hogy használatának oktatását már az óvodáskortól kezdve a tantervbe illesszék. Az orvosok azért kezdtek

el iPadet vinni magukkal a vizitekre, mert a PC-hez képest sokkal könnyebb a betegágy mellett egy kézzel használni, emellett akkumulátora is egész nap kitart” és így tovább. „A média ennyire sok ágának egyetlen eszközbe történő konvergenciája olyan gyorsan ment végbe, hogy a médiavezetők még ha akartak, se tudtak volna ellenállni. ... A mobilforradalom rengeteg jövedelmező lehetőséget is teremtett, olyan üzleti együttműködések is lehetővé téve, amilyeneket korábban elképzelni sem mertek. Lenyűgöző, hogy a technológiai vállalatok milyen gyümölcsöző partneri együttműködés kialakítására voltak képesek a legnagyobb szórakoztatóipari cégek igazgatóival és producereivel, miközben a vállalatok régebben csak nagyon kevés érdeklődést és affinitást mutattak egymás iránt. A New York-i és a hollywoodi nagyágyúk egyes kis mobilalkalmazásokat készítenek azokkal a szoftverfejlesztőkkel együttműködésben, akiket valaha tolvajoknak neveztek, mert ők bátorították az embereket, hogy médiatartalmaikat eltulajdonítsák. New York és Los Angeles ma újonnan alapított technológiai vállalatainak virágzó közösségeivel büszkélkedhet. Az ilyen cégek száma Los Angelesben gyorsan közelít az 1000-hez, míg New Yorkban számuk ma már 7000 körül jár.”

Dr. Osman Péter

* * *

Cságoty Ferenc: Három könyv az építészetről 3. A tartósság. Akadémiai Kiadó, 2014; ISBN 978 963 05 9430 1

Az Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle 2014/1. számában mutattuk be Cságoty Ferenc professzor, akadémikus a laikus érdeklődők számára is kiemelkedően érdekes háromkötetes művének első könyvét: Három könyv az építészetről 1 – A szépség, a 2014/4. számban pedig a másodikat: – A hasznosság.

Igazságtalan lenne nem kiemelnünk itt is már előljáróban e kötet két kulcsfontosságú jellemzőjét (amelyekben az előzőek is osztoznak). Az egyik Cságoty kiváló előadásmódja: kellemesen gördülékeny leírásai és magyarázatai – a kiadót idézve (mert így igaz) „magával ragadó stílusa és közérthető nyelvezete”. Építéstechnológiai leírásokkal sem fukarkodik, s azok is tökéletesen érthetőek a laikusnak. A másik a szépsége. Matematikusok mondják, hogy az igazán jó levezetés, bizonyítás *szép*. Hasonlóképp *szép*, ahogyan a szerző előadja mondandóját, és *szép* a kötet gazdag, sokrétű képanyaga. Sokrétű maga az azt kitevő előadás is: történelem, építészet- és művészettörténet, irodalmi és filozófiai részletekkel gazdagítva. Példáit a világ és a történelem szinte minden tájáról idézi elénk. Találomra kinyitva,

így találjuk egymás mellett a bhutáni Paro Taktsang (tigrisfészek) buddhista kolostor lélegzetelállítóan szép látványát és a Colorado állambeli (USA) Mesa Verde meghökkenítő Sziklapalotáját.

A könyvek élvezetét így nagyban növeli, hogy a témakörükön messze túlmenően is gyöngyszemek szerteágazó sokaságát tárják elénk a különféle korok és népek kultúráiból. Csodás kis kultúrtörténeti kép- és szemelvénygyűjtemény.

Tartósság: az utóbbi évtizedekben sajátosan alakult e követelmény rangja, teljesülésének kívánatos volta. Amíg a tömegtermelés kapacitása nem érte el a természetes – azaz nem mesterségesen gerjesztett – kereslet volumenét, addig az árucikkek tartóssága a gyártó számára is érték volt, hiszen értéket jelentett a felhasználónak. A műszaki és a gyártásszervezési fejlődéssel azonban ezek a kapacitások úgy megnövekedtek, hogy a kiaknázásukhoz és az azzal nyerhető profit maximalizálásához már mindinkább kívánatosá vált a termékek használati élettartamának – tartósságának – a rövidítése. A tartósság akadályává vált annak, hogy a felhasználónak újabb árucikket lehessen eladni ugyanabból a fajtából, így az erényből hátrány lett az árutermelők nézőpontjából. A fogyasztót ezért az erkölcsi avulás mind erőteljesebb gyorsításával manipulálják, másrészt azzal, hogy a termékek minősége már mind kevésbé támogatja azok tartósságát, a javíttatásuk pedig olyan költségessé lett, hogy gyakran kifizetődőbb egy hiba miatt újat venni. Vétkes pazarlás? Igen, de a közösségi erőforrások olyan szintjén, amely a piac profitorientált szereplőit igazán nem érdekli. Kétségtelen ugyanakkor, hogy ha az új kínálat nem vagy csak jóval kevésbé tudná megteremteni a maga keresletét, az innovációs fejlesztés sokkal gyakrabban ütközne a gazdasági létjogosultság korlátaiba. Jó kérdés, vajon ez szintiszta rossz lenne, vagy talán lehetnének bizonyos pozitívumai is, s hol lehet valamiféle optimum.

Cságyoly professzor így beszél itt erről: „Ma az időtlenség nem szempont. Az anyagi és racionális világ nem tud mit kezdeni az örökkévalóság transzcendenciájával, számára érthetőbb és sokkal fontosabb kérdés például a megtérülés. Ma egy épület megtervezésének legfontosabb előkészítő fázisa a megtérülési számítás, azaz, hogy a befektetett költségek mennyi idő alatt térülnek meg, mennyi idő alatt 'hozza vissza' az épület az árát. És ha már visszahozta, sőt hasznot is termelt, akkor már az a kérdés, hogy az öregedéssel a fenntartási költségei mennyire emelkednek, azaz érdemes-e egyáltalán megtartani. Mert esetleg jobb üzlet lenne lebontani, és a helyébe új épületet emelni, azaz új üzleti lehetőséget teremteni. A mi korunkban az épület is ugyanolyan eldobható áruvá kezd válni, mint egy divatjamúlt ruhadarab vagy egy elavult műszaki cikk. De ahogyan mindig voltak, ma is vannak olyan építésszek, akik képesek időtálló szellemi többlettartalmakat sűríteni alkotásaikba. Azonban arra sokkal kevesebb esély van – szinte semmi –, hogy a kortárs épületekben anyagi többlet is legyen. Az anyagi többlet ugyanis racionális szempontból teljesen felesleges. Ezért kicsi a valószínűsége annak, hogy a kortárs építészet alkotásai ugyanolyan időtállóak legyenek, mint az elmúlt korokéi. Kivétel persze mindig van.”

Nézzük, hogyan indítja ezt a könyvét: „A szépség és hasznosság kapcsán az építészeti alkotást mint térbeli jelenséget vizsgáltuk. Könnyű ezt belátni, hiszen az építészeti szépség esetében a lépték, az arány, a ritmus, a forma és a többi művészeti eszköz mindig téri dimenziókkal jellemezhető. A lépték esetében a térbeli nagyságról beszélünk, arány esetében a sík- és térbeli arányokról, a ritmus és a forma esetében térbeli ritmusokról és formákról. Még a fényt és a szint is téri jelenségként értelmeztük, hiszen a velük kapcsolatos példák mindig konkrét térre vagy terekre vonatkoztak. A hasznosság kapcsán pedig teljesen nyilvánvaló a téri jelleg, hiszen a hasznosság alapja maga az építészeti tér. A tartósságról beszélve egy új dimenzió nyílik meg számunkra: az idő. Amikor az építészeti alkotást ebből a szempontból vizsgáljuk, akkor időbeli kiterjedése válik lényegessé. Merthogy az építészeti mű nemcsak a térben, de az időben is 'helyet foglal'. Új dimenziónk, az idő, legalább annyira összetett fogalmi tartalom, mint a tér.” No, ahogy a székelő legény mondá, „most szaladjunk, de nagyon!” – hiszen beleütköztünk egyik legbonyolultabb fogalmunkba, az időbe. Ismét Cságotyótól: „Ha röviden kellene értelmeznünk a lényegét, ugyanúgy bajban lennénk, mint Szent Ágoston volt a saját idejében: 'Mi hát az idő? Ha senki sem kérdezi, tudom; ha kérdik tőlem, s meg akarom magyarázni, nem tudom.' Így vagyunk ezzel azóta is, a Vallo-mások megírása, azaz a IV. század vége óta sem sikerült senkinek az időfogalom teljességét tömören és közérthetően megragadni.” A múlását viszont nagyon is megérezzük a tartósság elenyészésével, legyen szó bár egy használati tárgyunkról, vagy épp a testünkről. A bevezetés pedig igen érdekes és tanulságos áttekintést ad az ember időfogalmának alakulásáról, a korszellem ebbéli hatásáról.

A Bevezetés két fejezetét – Az idő és az ember; A végtelenség és az ember – követő részek és fejezeteik: Tartósság és többlet: Az anyagi többlet; A szellemi többlet / Tartósság és harmónia: Harmóniában a környezettel; A belső harmónia / Tartósság és (tartó)szerkezet: A tartó szerkezetek; Szerkezet és anyag; Szerkezet, anyag, forma / Befejezés és zárszó. Nézzünk egy kicsit bele, hogyan mutatja be a könyv az építészetben a tartósság érvényesülését.

Alapvetésül: „Ahhoz, hogy az építészeti mű tartósságáról megalapozottan tudjunk beszélni, előbb az alapfogalomhoz, azaz a tartóssághoz kellene közelebb kerülni. A fogalom általános tartalmát kell megismernünk, hogy azután az egyedi, esetünkben építészeti jelentéseket vizsgálni tudjunk. Így mindenekelőtt arra a kérdésre kell válaszolnunk, hogy mi vagy mik a tartósság lényegi elemei, vagy ha már Platón filozófiáját idéztük, mi a tartósság ideája. Egy alapvetően elvont fogalom elvont lényegének meghatározása többszörösen elvont feladat, de hogy ne keveredjünk el az absztrakt okoskodások útvesztőjében, könnyebben értelmezhető gyakorlati példákon keresztül próbáljuk megtalálni a választ vagy a válaszokat.” Elsőként a művészetekhez fordul, megállapítva, hogy ott az időtállóság forrása az alkotó tehetsége. „Folytassuk építészeti példákkal. Általában mitől időtálló egy épület, és miért romlandó a másik? Miért állnak több ezer éve az egyiptomi piramisok, és miért nem fognak ilyen sokáig állni mai lakóházaink? Ezekre a kérdésekre már más a válasz, mint az előzőkre, a különbség itt nem a tehetségben rejlik (egy mai lakóház is lehet nagyon tehetsé-

ges alkotás), hanem az építőanyag mennyiségében és minőségében. A piramisok hatalmas mennyiségű, időtálló kőből épültek, a mai lakóházak zöme éppen elégséges mennyiségű és romlandóbb építőanyagokból. A lényegi különbség tehát az anyagi többletben van, az építőanyag mennyiségi és minőségi többletében.” S továbbvivő következtetése: „A tartósság (egyik) lényegi kritériuma a többlet. Az a dolog marad tartós, amiben anyagi és szellemi többlet is van. Az anyagi többlet szükségessége könnyen érthető, hiszen az anyag romlandó. A szellemi többlet pedig azt eredményezi, hogy a munkába befektetett szellemi érték időben hosszan kitartva érvényesül. ... Vizsgáljuk tehát a tartósság és az építészeti alkotások viszonyát a többlet szempontjából, mit jelent ebből a nézőpontból az anyagi többlet, és mit a szellemi? Kezdjük az anyaggal.” És csak néhány címszó a példákból, érzékeltetve e könyvbéli felfedezőútjaink nagyszerűségét: Mohendzsó Dáró, mezopotámiai zikkuratok, a szamarrai nagyecset, az etiópai Lalibela sziklába vájt templomai. Megjelenik egy érdekes fogalom: „Az anyagminőség és tartósság összefüggésének érdekes változata a *formaátvitel*”, számos példával, köztük Ó-Egyiptom, az antik görögök, a buddhista sztúpák kerítése, és a formaátvitel az építéstechnológiában. A nem meglepő következtetés pedig: „...az szűrhető le, hogy a legcélravezetőbb eszköz a mennyiségi és minőségi szempontok egyesítése, azaz az egyszerűen sok és időtálló anyagból emelt építmények lehetnek az emberileg elérhető lehető legtartósabbak.”

Szellemi többlet: a fennmaradás titkát kutatva norvég oszlopvázás templomok, várak, inka falak vagy épp VII. századi, fából épült sintó szentély és a fából és vékony paticsfalból épített tákosi református templomocska példáin, „A válaszok közös lényege a szellemi többlet.” Hogyan? Tökéletesen elmagyarázza, persze példák, példák, példák segítségével. És „a tartósság nem csak az anyagi többlet eredménye lehet, esetenként a szellemi többlet is lehet hosszú időn át ható, megőrző erő. Akár több formában is. Lehet a tudásból származtatni, láttuk, a norvég fatemplomokat, a cuzcói inka falakat a szaktudás, az ismeretek, azaz az értelmi többlet tette tartóssá. És lehet az érzelmekből származtatni, az iszei szentélyt és a tákosi templomot a hozzájuk fűződő szerető ragaszkodás konzerválja, azaz valamilyen érzelmi többlet.”

Igencsak elgondolkodtató kérdésként merül fel itt az eredetiség kérdése is. És „Beszéljünk a tartósságnak arról a változatáról is, amikor nem az anyag jelenti az időbeli folyamatosságot, hanem a forma, vagy a formát meghatározó tartalom. Sok példát lehet erre is találni, főleg a hagyományos keleti kultúrákban, ahol az anyag és szellem fogalom párját összetartozó, egymást kiegészítő tartalmakként kezelik, ezért a szellemi oldal ugyanúgy képviselheti a tartósság lényegét, mint az anyagi. A modern nyugati ember ilyen szempontból teljesen másképpen gondolkodik, számára az időbeli tartósságot kizárólag az anyag tartóssága jelenti – amely nyilván a mindent átható racionalista, materialista világbépből fakad. Zavarba is jövünk, ha ettől eltérő álláspontot kell megértenünk.”

Tartósság és harmónia: itt, cseppet sem meglepően, taoista filozófiával indít, majd következik „Harmóniában a környezettel”. „Az építészeti alkotás környezete rendkívül változatos

lehet, csak az előző példáink helyszínei is milyen sokfélék voltak. A sumér zikkuratok városok közepén magasodtak, Dzsószer sírkerületét sivatagi táj környezte, a norvég fatemplomok és a tákosi templom kicsi falvakban épültek, az iszei szentély erdős-dombos természeti környezetben áll, Sacsahuamán falai pedig az inka főváros, Cuzco tőszomszédságában, egy kisebb fennsíkon emelkednek. E sokféleség két véglete az érintetlen táj és a város. Az egyik a természet világa, az embertől teljesen független rendjével és törvényeivel, a másik az emberalkotta, mesterséges környezet, melynek szabályait és rendjét is emberi elképzelések alakítják. A kettő közötti félúton talán a falu áll, emberalkotta parányi világ, amely harmonikusan összeshóvídik az őt környező természettel. Ha e három környezetben vizsgáljuk az építészeti alkotás illeszkedésének harmóniáját, akkor többé-kevésbé árnyalt képet kaphatunk a teljesség kimeríthetetlen változatosságáról, hiszen nemcsak az egymással ellentétes szélső határhelyzeteket fogjuk látni, hanem a kettejük között lévő tágas tartományt is.”

Innen a természeti környezettel való harmónia példái következnek, majd egy újabb nagy kérdés: „A természeti népek harmonikus kapcsolatban éltek-élnek a természettel, filozófiájuk, kultúrájuk ezt a szimbiózist tükrözi. A kérdés az, hogy az évszázadok óta városi kultúrában nevelkedett generációk mai gyermeke képes-e még kapcsolatot találni a természettel, vagy végleg eltávolodott tőle? Képes-e arra egy tanult mai építész, hogy a szó szoros értelmében természetes módon viselkedjen? A vélemények eltérőek. A szárazan logikus elme és a borúlátó gondolkodó válasza: nem.” Ebbe persze aligha törődhet bele az alkotó elme. Cságoly szavai: „De lehet hinni abban, hogy az ember alapvetően természeti lény, testében-lelkében – vagy ha úgy jobban tetszik, génjeiben és pszichéjének tudatalatti rétegeiben – kitörölhetetlenül őrizi a kapcsolatot az anyatermészettel. Ha ez így van, akkor a sokgenerációs urbánus ember is a természet gyermeke, aki tékozló fiúként hagyta el a szülői házat, de kényszerűségből vagy belátásból előbb-utóbb visszatalál hozzá. Sok, egyre több példa bizonyítja ennek igazát. S ha hiszünk ebben, akkor az előbbi kérdésre a válaszunk: igen.” S mint mindenütt, példái gazdag változatossága támasztja alá mondanóját.

A következő alcím a béke egyik legfőbb zálogát idézi (épületben éppúgy, mint a lélekben vagy a társadalomban): *belső harmónia*. „Csak az az épület lehet teljes harmóniában a környezetével, amelyik önmagában is harmonikus. A belső harmónia ilyen szempontból alapkövetelmény, de mit is jelent mindez egy épületre vonatkoztatva? Mit értünk egy épület belső harmóniája alatt?” „A harmónia lényege az arányosság. Az, hogy semmiből nincs több a kelleténél, de nem is hiányzik semmi, amire szükség van. A harmónia lényege, hogy kiegyensúlyozott helyzetet teremt az ellentétes tartalmak között. Márpedig az ellentétes tartalmak jelen vannak mindig mindenben, mi magunkban is. Az épületek esetében ilyen ellentétes tartalmak lehetnek például az anyag és szellem viszonya, az értelem és érzelem, mondhatnánk, a tudományos és a művészi aspektus viszonya, az analitika és analógia, azaz a rész és egész viszonya. Ha az épületeket ezeknek az ellentétpároknak a viszonyában vizsgáljuk, akkor tulajdonképpen rejtett tulajdonságaikat tárjuk fel, belső harmóniájuk meglétét vagy hiányát fürkészzük.” Kitűnő eszmefuttatást kapunk az ellentétpárokról, és „A belső

harmónia létét vagy hiányát keresve a továbbiakban tehát ellentétpárok viszonyában vizsgáljuk az építészeti alkotást. A leglényegesebb, legátfogóbb ezek közül az anyag és szellem viszonya, ami egyben világnézeteket meghatározó filozófiai alapprobléma. ... Ilyen léptékű filozófiai alapkérdésekkel nem szabad kontár módjára küszködni. Amikor az építészeti mű kapcsán anyag és szellem kettőssége kerül szóba, akkor a fogalmakat a legegyszerűbb tartalmi jelentésük szerint értelmezem. Az anyag az építőanyag, a szellem az anyagot formáló emberi szellem, és e kettő viszonyában az építészeti alkotás akkor harmonikus, ha anyag és szellem egyaránt és arányosan vesz részt felépítésében” – s innen máris Közép-Amerika prekolumbián kultúrájába visz tanulmányútra. Olvashatunk egyebek közt a maják különleges építési technikájáról, a „maja beton”-ról, s hogy „a majáknál elhanyagolható volt a belső terek szerepe, annál nagyobb volt viszont a külsőké. Minden lényeges esemény, történet, rituálé a külső tereken zajlott le, az egyes épületek legfontosabb szerepe ezért a külső terek keretezése volt, ez a cél rendezte egységgé az egyes épületcsoportokat”, és elvisz „személyes kedvencéhez”, a Törpe Házához.

A megértésben sokat segítenek a negatív példák is – például „mi a helyzet akkor, ha ez a harmónia felborul, vagy eleve létre sem jön? Mi van akkor, ha egy alkotásban egyik vagy másik komponens aránya messze túlnövi a másikat?”

„Tudomány és művészet, értelem és érzelem ellentétpárjait nem nagyon lehet teljesen elkülöníteni. A tudomány alapja és motorja az emberi értelem, a művészetek az érzelmekre alapozódnak és az érzelmekre hatnak. Az építészet éppen azért különleges és egyedülálló diszciplína, mert egyesíti magában ezeket a szélsőértékeket, minden építészeti mű szükségszerű része az értelmi tevékenység és az érzelmi hatás. Igen, egyesül benne tudomány és művészet, de egyáltalán nem mindegy, hogy milyen arányban. A harmonikus építészeti alkotásban harmonikusan egészíti ki egymást a kettő, míg a diszharmonikus művekben felborul az arány, tudomány és művészet egymás ellen feszül, az egyik kizárólagosságra törve akarja elnyomni a másikat.” És „Ha a tudomány és művészet párosának szemszögéből nézzük, akkor bátran állítható, hogy a Sainte-Chapelle a kőépítészet világcsúcsa, ennél könnyedebb, ennél légiesebb teret egyszerűen nem lehet kőből építeni. Ugyanakkor ez a kőszerkezet nemcsak logikus és ésszerű, hanem szép is, minden részlete elgyönyörködtető.” A negatív példák között pedig: „ide lehet sorolni minden olyan gyárat, erőművet, amit csak és kizárólag a tudás, a technológiai igények határoztak meg. Ezek sem lesznek hosszú életű alkotások, s nemcsak azért, mert a technológia fejlődése miatt ezek a létesítmények gyors avulásra vannak ítélve, hanem – és főleg – azért, mert alapvetően diszharmonikus alkotásokról van szó. Túlteng bennük az értelem, a tudás, ami szinte teljesen kizárja az egyensúlyt fenntartó ellenkező értékeket.”

A rész és az egész kettősségének elemzését újabb, különleges ellentétpár követi: az analitikus, illetve az analogikus gondolkodás a tervezésben. E kettő harmóniájának bámulatos megvalósulásaként mutatja be Sidney új operaházát. A diszharmoníára viszont sokak számára meglepő példát kapunk: a Bauhaus építészetét. „Csodálható kérlelhetetlenül logikus,

tiszta egyszerűségük, másrésztől viszont joggal kárhoztatható szenvtelenségük, érzelmi sívárságuk. Valami túlteng bennük, és valami hiányzik belőlük. Az analitikus szemlélet radikalizmusa nem engedett helyet az analógiáknak, a képeknek és szimbólumoknak.” Az analógiák eltúlzott uralmáról is hoz példákat: abszurd épületek az Egyesült Államokban. A belső harmóniáról szóló rész befejezéséül pedig egy olyan épületet ír le „amely mindhárom eddigi ellentétpár tükrében vizsgálva is értékes, harmonikus alkotás”. Ez az indiai Agra városában lévő Tádzs Mahal, „a mogul építészet kiemelkedő teljesítménye”.

Tartószerkezet. „Ahogyan a hasznosság szempontjából a tér az építészeti mű legfontosabb része, úgy a tartósság szempontjából a tartószerkezet.” „Az épületek döntő többségénél a tartószerkezetek szerepe nem merül ki pusztán az állékonyosság biztosításában, hanem egyúttal téralakítási és esztétikai szerepük is van, azaz a hasznosság és a szépség szempontjából is fontosak.” Az alapozás hűvös témakörétől Velence cölöpein át egy megkapóan egyszerű szépségű épülethez jutunk: Santa María del Naranco preromán remekéhez. Innen a gyönyörű reneszánsz Villa Rotonda következik, majd ugrunk a modern korba, Le Corbusier Villa Savoye elnevezésű épületéhez, és olvasható a nagyhírű építész „akkor már forradalmi újdonságnak számító híres ’öt pontja’, amiben röviden és tömören, pontokba szedve összegzi a modern építészet ismérveit, lehetőségeit”.

Egy újabb, meghatározó szerepű ellentétpár az építészetben: „A falas és vázas tartószerkezetek tereinek érzelmi különbözősége lélektani szempontból is jelentős. Mivel a falas szerkezet általában tömör és zárt, ezáltal a vastag falakkal körülvett tér introvertált, befelé forduló, nem is nagyon lehet más. A vázas szerkezet viszont alapvetően áttört, emiatt könnyed és így a nyitottságot jeleníti meg. A vázas szerkezettel határolt terek könnyebben megnyithatóak akár minden irányban, ezért extrovertáltak, kifelé fordulóak. A kétféle alapvető szerkezet tehát ellentétpárt alkot.” S a példák egyike egy kis német falu nemrég újjáépített kicsiny temploma, „ami inkább hasonlít egy középkori várra, mint egy megszokott falusi templomra”, míg a másik egy mai japán épület, amelynek „utca felé néző rövidebb oldala és a kertcskére nyíló hosszú homlokzatfelület egyaránt teljesen feltekerhető üvegredőnyökkel van burkolva. Jó idő esetén az összes üvegredőnyt fel lehet húzni, és akkor teljesen feltárul a ház”.

Bármennyire csábít – és érdemes is! – a megidézésre a könyv minden részlete, innen már tényleg csak kulcsszavakkal haladunk tovább.

Szerkezet és anyag. „A legősibb építőanyag a fa. ... Sokoldalúságát még tovább növelte egy XX. századi újítás, a ragasztott fatartók megjelenése. Viszonylag kicsi fa elemeket több rétegben egymáshoz ragasztva hatalmas méretű tartókat lehet készíteni, ezekkel akár több tíz méteres fesztávolságokat is gond nélkül le lehet fedni. S mivel a ragasztott fatartók tetszőleges formájúak lehetnek, nemcsak nagy méretek esetén alkalmasak, de különleges formák is készülhetnek a segítségükkel.” Példáért egy kis finn szigetre megyünk.

„A kő mint építőanyag – jóval nehezebb megmunkálásának köszönhetően – sokkal rövidebb múltra tekint vissza, mint a fa. Tulajdonságai is merőben mások, szerkezeti érte-

lemben is kisebb a felhasználhatósági köre.” / „Ahol sem kő, sem fa nem volt, ott az építőanyag *a föld*. A földépítészetnek többféle szerkezeti megoldása van a tömörített földfalaktól a tapicsfalakon keresztül a különféle vályogfalakig. Szerkezeti értelemben a föld nehézkes építőanyag, csak nyomásra vehető igénybe, arra is csak korlátosan. ... Çatal Hüyük halmaztelepülésétől a magyar népi építészet földfalú lakóházain keresztül a pueblo indián faluházakig valóban sok földből épült házat vettünk már szemügyre, de ezek között egy sem volt kortárs épület, pedig azok között is vannak érdekes példák” – s következik egy kis osztrák falu ravatalozó kápolnája. / „*A tégl*a a városi kultúrákkal egyidős. A föld- és a kőépítészet tulajdonságait egyesíti, hiszen alapanyaga az agyagos föld, kiegészítve építőanyagként pedig úgy viselkedik, mint a kő.” / „*Az öntöttvas* a XIX. század elejétől szolgál építőanyagként, elsősorban tartószerkezetként. Már az első öntöttvas szerkezetek is kihasználták az anyagból adódó formai lehetőségeket, például azt, hogy íves tartószerkezeti elemek is készülhettek belőle. A legelső példák között szép számmal vannak ilyenek, ezek legtöbbször igényesen formált üvegház, nagyrészt Angliában.” / „*Az acél* anyagi tulajdonságai tartószerkezeti szempontból messze felülmúlják az öntöttvasét, jóval rugalmasabb, erősebb és ellenállóbb. Az öntöttvashoz hasonlóan az acél is csak részlegesen felhasználható, falszerkezetek (gazdaságosan és tömegesen) nem építhetők belőle. Vázás tartószerkezet építésére viszont minden más anyagnál alkalmasabb, kiemelten érvényes ez a magasházak, felhőkarcolók vázszerkezetére. ... Az öntöttvas és az acél teremtette meg a kapcsolatot az ipar és az építészet között.” „A kortárs és a közelmúlt építészetének van egy ága, amely éppen az ipari termékek fejlettségén alapul, ez a high-tech építészet. Stílárís meghatározói nincsenek, a high-tech épületek formai megjelenése igen változatos lehet, mivel lényegük nem a formákban van, hanem az épületben alkalmazott anyagokban és technológiákban. A legkorábbi high-tech épületek a XX. század hetvenes-nyolcvanas éveiben épültek, és ezek közül minden vonatkozásban kiemelkedik az 1977-ben elkészült párizsi Pompidou Központ. / „*A vasbeton* a legújabb építőanyag, alig száz éve használatos. Összetettségéből következően egyesíti a beton és az acél tulajdonságait.” És „A kortárs építészetben mondhatni hemzsegnék a különlegesen különlegesebb vasbeton épületek, amelyek mindegyike ugyanúgy a figyelem központjába akar kerülni, mint anno a Pompidou Központ. Személy szerint nem kedvelem ezeket a feltűnési viselkedésben szenvedő épületeket, és sajnálom azt az irreálisan sok pénzt, amit elvisznek, és amit sokkal jobb célokra is lehetne fordítani.” A példa pedig egy gazdag család magántemetője egy kicsiny olasz faluban.

Szerkezet, anyag, forma: „Zárásképpen az anyagok és szerkezetek kapcsolatát kibővítjük a formai lehetőségekkel.” „Egy jól formálható anyag nagy kihívást jelent az építészet, és tágasabb értelemben a mindig új utakat kereső emberi elme számára. Ha a lehetőségek fennállnak, akkor ki kell tapasztalni, meg kell tudni, hogy ezeknek hol vannak a határai, meddig lehet elmenni, és hol van a netovább.” „A szerkezet és forma viszonya korunk építészetének egyik legfontosabb kérdése. Elméleti oldalról nézve a kérdés lényege az, hogy melyik a fontosabb, melyik határozza meg a másikat, a szerkezeti-anyagi lehetőségekhez kell-e szabni a

formát, vagy a szerkezeteknek kell akármi áron követniük a forma követelményeit? Ebben a kérdésben már önmagában diszharmonia rejtőzik, hiszen miért kellene feltétlenül alá-főlérendeltségi viszonynak lennie a két tartalom között? Ráadásul, mivel a látványos formák korát éljük, a válasz eleve sejthető. A számítógépeknek egyre nagyobb szerepe van részint a formaalkotásban, részint a számítógéppel vezérelt gyártás révén a formák megvalósíthatóságában. Mindezt összevetve az acél, a vasbeton, a ragasztott faszerkezetek vagy a kompozit anyagok nagymértékű formálhatóságával egyre nagyobbak a lehetőségek az új és újabb építészeti formák megvalósításához. Ez egyértelműen a formák primátusát hozza az előtérbe, azaz egy féldalal, diszharmonikus állapot lehetőségét.” S ha Lucifer diszharmoniót kíván, ott van neki a negatív példaként felhozott modern szörny, a sevillai Metropól Parasol, s az építészeti szenzációnak kikiáltott, majd „szánalmas, pucér figurává” lefokozódott bilbaói Guggenheim múzeum.

A záró példa természetesen pozitív: „Személy szerint vonzódok azokhoz az építészeti és művészeti alkotásokhoz, amelyek kevés eszközzel érnek el kiemelkedő művészi értéket, építészeti területen ehhez még azt is hozzátenném, hogy ráadásul kevés pénzből gazdálkódva. Ez a személyes vonzalom indokolja a választott épületet, egy diákkápolnát a Helsink melletti Otaniemi egyetemi kampuszának területén.”

Tartósság – aki Cságoly e trilógiáját elolvassa, egészen bizonyosan tartós intellektuális örömet, nyitottságot és nagyon sok tartós, hasznos tudást nyer belőle.

Dr. Osman Péter